

ORATORES PONTIFICII
IN REGIS HUNGARIÆ CURIA.

1524—1526.

AUCTORE

GUILELMO FRAKNÓI

ABBATE SS. SALVATORIS DE SEXARD, E. C. VARADIENSIS CANONICO.

BUDAPESTINI

1875.

129283

I.

Arduis illis temporibus, quum illucescente novo — ut aiunt — ævo præter imminens religionis discidium, principum contentiones bellis incensæ fere perpetuis, Turcarum vero, Orienti tum jam late dominantium, incursiones in dies ampliores, rempublicam christianam Occidentis in præceps darent: providum Numen illos Ecclesiæ præfecit Pontifices, quos virtus ac sapientia ad munus S. Sedis — fati gentium ordinandis cœlitus institutæ — digne obeundum, apprime finxit idoneos.

Agmen illorum quam qui dignissimus duxerat, ADRIANUS fuit P. VI; Ultrajectensis prius Archipræsul-Cardinalis, pædagogus CAROLO V. additus, mox etiam a consiliis ejusdem intimioribus, defuncto LEONE P. X. collegii purpuratorum universis suffragiis electus est, quod hic tam vitæ illibatis moribus, quam etiam eruditione summa, rerumque usu exploratissimo, facile princeps extitisset.¹

Vix ille gubernaculum Ecclesiæ capessierat, quum nil cunctatus, ab illis mox auspicatus est institutis, quibus et motus religionis componere, et abusus in Ecclesiam sensim irrepentes abolere, et auctoritatem Cleri jamjam nutantem rursus confirmare se posse speraret.

Præterea alacri mente illud quoque prædecessorum suorum amplexus est consilium: ut principibus christianis in concordiam societatemque redactis, bellum ad populos a jugo barbarorum libertati asserendos, novis viribus instauraretur.²

In hisce vero studiis proseguendis, Hungariæ, ob situm conditionem-

¹ Leopoldus Ranke, celeberrimus Germaniæ historiographus, sæculi XVI. monumentis nixus, hæc de Adriano scribit: «Einen würdigeren Mann hatte die Wahl lange nicht getroffen. Adrian war von durchaus unbescholtenem Ruf, rechtschaffen, fromm, thätig, sehr ernsthaft... voll wohlwollender, reiner Absichten, ein wahrer Geistlicher.» (Die Römischen Päpste im XVI. und XVII. Jahrhundert. I. 93.)

² Pontificis Adriani VI. biographiam recentissime, erudito opere elucubravimus: Constantinus Höfler. (Papst Adrian VI. Viennæ. 1880.)

que civilem percommodam, et ipse primas partes tribuebat; et gentis hujus auxilium, pro avita sua in Romanam Ecclesiam pietate, sibi haud defuturum, jure merito confidebat.

Hungaria nimirum, Germaniæ vicina, eum tunc Regem sortita est, qui CAROLO Imp. V. atque Archiduci FERDINANDO sanguine junctus, Bohemiæ, dein Moraviæ Silesiæque imperans, in dirimendis quoque religionis factionibus, partes sibi præcipuas, jure velut suo, vindicaret. Alia vero ex parte, Hungaria qua late patet, Turcicis finibus velut circumsepta, tam monumentis laudis pristinae, quam sui ipsius conservandæ perpetuo discrimine, ultro adigebatur: ut rei christianæ totiusque Occidentis sese opponat propugnaculum.

Exeunte medio — ut aiunt — ævo, Rex ille vere magnus MATTHIAS CORVINUS (1458—1490) gentem patriam ad summum inter Europæ regna evexit fastigium; cupiditati Turcarum terminos objecit artissimos; eosque ipsos sæpius fudit exercitus, qui haud ita pridem Græcorum imperium supremo profligavere excidio. Nutibus idem Pontificis obsecundans, arma regi Bohemorum intulit GEORGIO PODIEBRADIO, magnamque ejus regni partem suæ ditionis fecit. MAXIMILIANUM vero Regem Romanorum, quod hic solio Hungariæ inhians, hostes subditosque ejus discolos foverit, occupata Austria mulctavit, ac urbem Vindobonam, suprema jam ætate, alteram sibi regnorum sedem fixit. Neque solum bellicam laudem æmulatus, vexilla gemina cruce apostolicâ fulgida, inde Vratislavia usque Otrantum, Lincioque Zvornicium usque, triumphis extulit: verum Mediceorum etiam Mæcenatum memor munificentia, aulam Budensem poëtis, eruditis, artiumque magistris velut emporium quoddam aperuit; Musasque — ut aiunt — renatas tam læto per Hungariam flore excoluit, qualem illæ citra Alpium juga nuspian nactæ sunt.

Ast MATTHIA fatis functo, VLADISLAUS II. (1490—1516) e stirpe Jagellonum, vis omnis gloriæque expers, solium occupat; LUDOVICUS II. vero imbellis puer ei decennis succedit (1516—1526). Imminuta regum auctoritate, sensim labefactari cœpit regni quoque robur bellicum, censusque publici fontes omnes ac nervi penitus emungi; dum interea in solo patriæ, perpetuis discordiis velut convulso, proprii commodi rapax cupiditas altas agens radices, lætam omnem genuini amoris patriæ, ad ardua quæque prompti, sementem primis jam in herbis suffocavit.

Provinciae regibus Hungariæ quondam tributariæ: Valachia, Moldavia atque Servia, Turcico jugo factæ sunt obnoxia; Croatia vero et Sirmium iteratis incursionibus lacescitæ. Quid? quod ne ipsum quidem fortissimum

regni propugnaculum Alba-Græca (antiquis Taurunum) diu ab excidio immune servatum?

Illius tandem strage (1521, 29. Aug.) perculsa gens, saniora quædam visa est concipere consilia; audendum denique aliquid impendendum-que rata.

Stephanus igitur BRODARICIUS Præpositus Quinqueecclesiensis, ad implo-
randam opem Romanam, legatus deputatur. Hic electo jam ADRIANO VI.
Urbem ingressus, ejusdem e Hispania adventum sollicitus operiri; interea
patres purpuratos sibi suisque rebus conciliare.

Denique, quum ADRIANUS, die Albæ captæ anniversario, ad S. Pauli ba-
silicam primum a Cardinalibus solemnī pompa salutaretur, ab oratore pur-
purato summis precibus interpellatus est: ut oculis in discrimen Orienti
imminens intentis, Hungariæ insulæque Rhodos suppetias decerneret.¹

Neque his illi opus fuit calcaribus! BRODARICIUS enim tertio jam ab
adventu die, hæc Regi suo lætus perscribit: «Habet ex munere divino,
Vestra Maiestas Pontificem talem, quo melior et ad negotia Vestræ
Maiestatis propensior ne optari quidem posset a Domino Deo.»²

Mox etiam festivo colloquio admissus, ita patriæ labores atque pericula
ad vivum expresserat, ut Pontifex imis visceribus commotus, hæc CAROLO V.
nunciaverit: «Si Vestra Maiestas præsens adfuisset, certe lacrimis parcere
non valuisset.»³

ADRIANUS tamen tantum abest, ut hac sterili commiseratione contentus,
eam vel ipse solus foveret, vel in aliis dumtaxat eliceret: ut potius firmus
decreverit, se in conservanda Hungaria omnes nervos velle contendere.
Delegit igitur viros rei explorandæ, qui quæ agenda essent, sibi propo-
nerent.⁴ Ipse vero suapte centum aureorum millia belli gerendi cenum,
Regi Hungariæ obtulit, quibus comparandis ditioni suæ nova tributa im-
peravit; quid? quod vel ipsam sacram suppellectilem oppigneraverit!⁵

Hac sua generositate fretus, majori sane titulo principes christianos
discordiarum objurgaverit, quibus illi Turcarum fastum potentiamque

¹ Höfler. Papst Adrian VI. pag. 193.

² Stephani Brodaricii litteræ Roma, prima Sept. 1522., Ludovico Regi scriptæ, in Tabulario
Regnicolari Budapestini.

³ Pontificis litteræ Roma 16. Sept. 1521, Imperatori Carolo scriptæ. Gachard. Correspondence
de Charles V. et d'Adrien VI. pag. 116.

⁴ In Protocollo Consistorii 4. Sept. 1522. celebrati, hæc leguntur: «Introducti fuerunt Reve-
rendi domini Stephanus Brodaricius Præpositus Quinqueecclesiensis et Franciscus Marsupinus Floren-
tinus, oratores Serenissimi Regis Ungarie, et longa oratione commendabant... Regem et Regnum
Ungariæ. Postmodum ipsis oratoribus remotis, fuit tractatum, ut fieret deputatio Reverendissimorum
Dominorum super rebus Turcharum.» (Tabularium Congregationis Consistorialium.)

⁵ Höfler. 415.

promovissent. Quin intentis etiam Ecclesiæ censuris, inducias triennio duraturas sanxit.¹ Ad capessendam vero adornandamque in Turcas expeditionem, THOMAM de Vio Archipræsulem Gaëtensem purpuratum, Legatum in Hungariam direxit.

Præclaro huic viro, summoque familiæ S. Dominici ornamento, junctus est socius, homo quidem e civili ordine, qui tribus annis in Hungaria moratus, rebus egregie gestis gratissimaque sui memoria, fata regni hujus tristissima illustravit. Antonium Joannem dico e Baronibus BURGIIIS. — Satus is erat e domo generosa Pulleorum (Buglio), cujus majores medio sæc. XI. Rogerum Normandiæ comitem in Italiam inferiorem secuti, ei in stabiliendo regno utilissimam navarunt operam. Fidelibus his ministeriis mercedem dein in Sicilia atque Neapoli fundos obtinuerunt amplissimos, quos posteri novis dilatarunt incrementis. — JOANNES BUGLIUS postea, quod sæc. XIV. Martino de Arragonia, Regi Siciliæ, contra æmulos, collatis armis succurerit, beneficio Baronum de BURGIIIS, velut fiduciario, donatus est; quam ille tesseram postmodum avito gentis suæ nomini addidit.²

Currente dein sæc. XV. bona gentilitia per diffusam familiam in minuta frusta dissecabantur. BURGIIUS certe noster, sæpius in epistolis conqueritur: se ob exiguam hæreditatem Siculam, tenuiori vitæ ratione coartari. Ideo Hispanis Siciliæ tum imperantibus addictus, cœpit fortunæ suæ consulere. At res ei haud adeo prospere evenit. Nam, neque dignitatem eximio parem ingenio consecutus est, neque popularium, extranei jugi satietate captorum, invidiam insectationesque valuit declinare, qui (1522) seditione facta bona ejus diripuerunt.

BURGIIUS itaque, damni sarcindi præmiorumque servitiis reddendorum spe allectus, in Hispaniam profectus est. Fiduciam nimirum in generositate juvenis Imperatoris tam firmam collocavit, ut ardui hujus itineris incommoda lubens devoraverit. Prius tamen Romam petiit; ut videtur, ad obtinendas a Pontifice commendatitias litteras. Hic autem nova prorsus ei jacta est alea! ADRIANUS enim, perspecta indolis præstantia, suis illum servitiis aggregare statuit.³ Ille promptus assensum præbet; utut homo civilis vix ea sibi polliceretur splendida munia opimaque illa beneficia, quæ Legatis e Clero assumptis obvenire passim consueverunt. Hujusmodi tamen proprii commodi afflatus, majoris ille laudis ignibus extinxerat. Nunquam enim

¹ Bulla Pontificis pridie kalend. Maji. Acta Tomicihana. VI. 271—74.

² Palermo Nobile. Degli Annali di Don Agostino Inveges. (Palermo 1651.) Pars III. pag. 41.

³ Hæc in litteris sexta Junii 1525. ad Sadoletum datis ipse enarrat.

suis suæque domus lucris priores partes deferens, uni communi causæ se suaque omnia purissimo mentis studio devoverat.¹

Conjuge prolibusque, duobus filiis filiabusque totidem, in Sicilia relictis, comes Cardinalis de VIO individuus, in Hungariam transmisit. Vix appulsi, domum regiam Neostadium in Austria sunt secuti, ubi cum FERDINANDO Archiduce, et Imperatoris Poloniaeque Regis legatis de componendis Hungariæ turbis, deque bello Turcis inferendo deliberatum est. Consilium vero, quod capiebant hoc erat: ut Hungaria, juncto cum Pontifice imperioque Germaniæ foedere, centum pugnatorum millibus sub signa vocatis, expeditionem ineunte Maio anni proximi in Turcas moveret. Legatus Pontificius auxilium S. Sedis haud defuturum pro certo affirmavit.²

Verum dum ferverent consultationes, ADRIANUS VI. e vivis excessit. Mors regimini ejus, de quo tam bene sperabatur, 1523. 14 Sept. finem imposuit. Studiorum tamen dignum mox hæredem nactus est JULIUM MEDICEUM, qui nomine CLEMENTIS VII. insignitus 19 Novembri solium conscendit.

Electio ejus orbem Christianum universum magna perfudit lætitia, aulam tamen LUDOVICI II. quam potuit, maxima.³ Quum enim a LEONE X. e purpuratis patribus peculiaris «*Hungariæ Protector*» fuerit deputatus,⁴ quotquot hujus gentis legati ad urbem accessissent, singulari eos excepit humanitate, summa qua pollebat, auctoritate eis opitulatus est.⁵

In aula LEONIS X. patrueis sui, priscis generosæ stirpis enutritus institutis, inde jam a teneris unguiculis studia litterarum atque artium amplectebatur. His vero ita germanam sociavit pietatem: ut ea non solum menti radicitus insideret, sed etiam in uberrimam virtutum frugem prorumperet.⁶

Gubernacula Ecclesiæ arripiens, eos rebus agendis sibi viros adlegavit, qui doctrinæ castissimum religionis studium, pulcherrimo foedere copula-

¹ In litteris ad Sadoletum datis, quæ in hoc volumine continentur, sæpe de rebus suis privatis agit, semper tamen ea ratione, qua se non proprii commodi cupiditate duci monstrat.

² Consultationum Neostadii habitatum seriem continet Christophori Schidloviecki, Regis Poloniae oratoris Diarium, quod in Regni Poloniae Tabulario Moscoviæ asservatur.

³ In Diario Christophori Schidloviecki, ad diem tertiam Decemb. 1523 hæc annotata invenimus: «Quia heri hora vespere venit significatio ex urbe, quod modernus papa Clemens VII. sit electus in pontificem, ... Regia et Reginalis Maiestas equitavit ad ecclesiam maiorem Posonensem ... Te Deum laudamus cantaverunt, ex multis bombardis regiis de turribus castri et civitatis sagittauerant. Ibidemque dominus Legatus et domini Cesaris et Regis Poloniae oratores comederunt et letati sunt cum serenissimo Rege et Regina.»

⁴ Rex Ludovicus in litteris ad Cardinalem directis, illum nominat: «Regnorum nostrorum Protector.»

⁵ Verböczio, Brodaricio et aliis oratoribus amicitia iunctus erat.

⁶ Vettori, scriptor coævus, de Clemente VII. ait: «Non è superbo, non simoniaco, non avaro, non libidinoso; sobrio nel victo, parco nel vestire, religioso, devoto.» (Ranke. I. 99.)

rent. Tales fuere GIBERTIUS atque SADOLETUS, qui LEONE X. ad clericorum mores castigandos ornandosque «*Oratorium divini amoris*» inaugurarunt.¹

Pontifici porro huic, supremum Sedis Apostolicæ per Italiam imperium, æque ac Medicorum domus potentia, summopere cordi fuit; quin tamen communia rei christianæ commoda negligeret. Jam regni exordio ad res Hungaricas applicuit animum. Præsidariis arcis Kliszæ, contra Turcas imminentes, ad eum confugientibus, aures patulas præbens, missis auxiliis propugnaculum hocce munitissimum, obsidionis metu liberavit.²

Litteris quoque ad Regem Hungariæ datis, suam in se regnumque eius benevolentiam studiosis verbis declarat. «Maiestas Tua sibi persuadeat, si quid præsidii ab ullo Romano Pontifice Tui prædecessores; si quid ipsa Maiestas Tua a fel. record. LEONE P. X. prædecessore et patruale secundum carnem nostro, expectare aut consequi potuerunt, nos nulli prædecessorum nostrorum in amore erga Maiestatem Tuam paterno, amorisque significationibus cessuros, sicuti præstantia erga Deum Tua, ac Tuorum merita, fususque pro sancta fide sanguis, sed et in nos et hanc sanctam sedem beneficia expostulant.»³

Quumque turbarum religionis in Germania sedandarum negotium, sibi præcipue commendatum probe intellexerit; id quoque contendit, se hac eadem ratione vel maxime Hungariæ velle consulere: «Quum Tui Regni securitas ex illius fere tranquillitate pendeat, atque ibi prius sedari arma oporteat, atque ad Tuam defensionem converti.»

Propterea Laurentium Card. CAMPEGIUM, Legatum in Germaniam mittit, ita tamen, ut sollicitudo eius Hungaricas quoque res complectatur. Et quamquam persuasum sibi habuerit, duo hæc regna mutuo causarum plurimarum consortio invicem copulari; haud tamen ignoravit, eadem contrariis priorum temporum studiis ita inter se discrepare: ut gens Hungara potestatem suam ab exteriorum dominatu prorsus immunem, omni ope conservatam vendicatamque velit. Prudentiæ proin sane eximiæ speci-

¹ Ranke. I. 135.

² Episcopus Scardonensis, qui iussu Pontificis auxilium arci obsessæ tulerat, Romam redux, 10. Maji 1524. a senatu Reipublicæ Venetæ solemniter exceptus fuit. (Diarium Marini Sanudo.)

³ Epistola Pontificis 22 Januarii Regi Ludovico scripta in Regestis Pontificis. Mox post electionem Pontifex plures litteras ad Regem Hungariæ dedit, quod ex Regis responso liquet: «Et si aliæ quoque litteræ, quæ ad me, a Vestra Sanctitate, ad hunc diem allatæ, singularem et paternam quandam redoleant pietatem, hæc tamen, quæ proximis diebus accepi, hoc etiam nomine fuerunt jucundissimæ, quod pene omnem historiam ac sacrosanctæ suæ electionis ritum complectebantur.... Quod autem me hortatur, ut pro se et quiete christiani populi preces solennes curarem porrigere, id profecto feci et faciam eo libentius, quod incolumitate Vestræ Sanctitatis ac pace christianorum, nec alio remedio, mea regna videam posse retineri.» (Codex Ottobon. 274. Bibl. Vaticanæ.)

men dedit: quum aulæ Hungariæ peculiarem tribuerit Nuntium Baroniem de BURGII. Hic enim, dum Cardinalis de VIO socius in Hungaria viveret, brevi tempore tam Pontificis fiduciam, quam aulæ procerumque Hungariæ sibi animos mirum in modum devinxit.¹

Litteræ tamen, quibus ille amplissimis benevolentiae verbis S. Sedis orator creabatur, eum in Hungaria haud offenderant. Paulo enim ante, Romam a C. VIO missus est, ut Pontificem de rebus Hungariæ certiores faceret, cuiusque iussa exciperet. Verum ille in Urbe nil moratus, litterisque commendatitiis donatus, mox ad sedem sibi fixam reversus est.²

Eodem fere tempore Legatus etiam Cardinalis Germaniam petiit. Card. LAURENTIUS CAMPEGIUS, senatus huius sanctioris decus tunc erat sane eximium.

Unus e maioribus eius sæc. XIII. Carolum Andegavensem e Gallia in Siciliam sequutus, ibidem generosæ huius stirpis auctor extitit, quæ dein ramos Bononiam usque propagatura erat. Hinc LAURENTIUS CAMPEGIUS, altero sæculi XV dimidio, adversis reipublicæ temporibus cedere coactus, Paduæ sedem fixit, ibique Academiæ toto orbe celebris cathedram conscendens, in numerum iurisperitorum tunc clarissimorum venit. Mentem scientiis natam, in sobolem quoque transfudit cognominem (1474) LAURENTIUM nostrum, qui paternæ laudis cathedræque hæres, uxorem postea duxit, ex eaque plures suscepit proles. Uxore fatis erepta, ordini clericorum adscribi voluit ac una se munere docendi abdicavit. Interea JULIUS P. II. eum interpretem iuris tum iam celebratissimum, causarum ad tribunal «Rotæ» dictum, actorem renunciavit, mox ad infulas Feltrenses promovit. A LEONE X. purpura ornatus, legationibusque gravissimis sæpe adhibitus. Sic 1517 MAXIMILIANUM Imp., anno proximo HENRICUM VIII. Angliæ, orator adivit: ut suam in feriendo communi pacis fœdere atque cogendo pro sacris Christianis bello, industriam exereret. Huic negotio plane congruebat munus sibi a CLEMENTE P. VII., ut supra diximus, demandatum.³

Ex his iam luculenter patet, legatos ambos, officio suo parem omnino rerum gerendarum usum, quum munus hocce adirent, præsto habuisse,

¹ Pontifex in litteris suis 22. Jan. 1524. ad Baronem Burgio directis, commemorat, quod «de eius nobilitate animi, doctrinaque et prudentia», Cardinalis legatus «testimonium sæpe perhibuit.» (In Regestis Pontificiis.) Eodem tempore Rex Ludovicus Brodaricio scribit: «Quod Baro Siculus ad nos revertitur, libenter audivimus; delectant enim nos viri humanitas, virtus et eruditio non vulgaris.» (Pray. Epistolæ Procerum. I. 181.)

² Plures litteræ Pontificiæ, quibus suum Nuntium Regi, Reginæ, Prælati et Proceribus Hungariæ commendat, de dato 20. Februarii 1524. in Regestis Pontificiis continentur.

³ Biografia Universale. (Venezia. 1823.) IX. 212. — Brown. Calendar of State Papers existing in the archives of Venice. (London. 1867.) II. Num. 849 et sequ.

cui etiam multiplex splendor eruditionis accesserat. Ambo nimirum litteras professi sunt humaniores. CAMPEGIUS quidem in illo doctorum et artificum lectissimo cœtu versabatur, qui in LEONIS X. aulam, ipsum Augusti sæculum aureum revocasse videbantur. Quid? quod ille passim ab amicis Romaque divulsus, animum inter turbas curasque aularum delassatum, eorum litteras et opera lectitando refecerit?

BURGIUS vero haud satisfieri sibi ratus est, quod a SADOLETO, Papæ a secretis, laborum rite exantlatorum laudes utut amplissimas solum reportaverit: nisi his altera accederet laus longe major, ut nimirum scriptor ille clarissimus, opusculo sibi inscripto, se quoque immortalitatis suæ redderet participem!¹

His tamen humanitatis deliciis minime extinctus est in illis ardor religionis propugnandæ. Consule eorum litteras, atque senties, quam insulsum illud fuerit commentum: quasi Pontificum Mediceorum in aula primoribus, cultus numinum Olympi magis ac Sanctorum Ecclesiæ cordi fuerit. Senties CAMPEGIUM BURGIUMQUE in Ecclesiam, unam hanc salutis anchoram, inque placita eius cœlo data, eodem sane studio ac fide inconcussa fuisse animatos, quo mille ante annis Ambrosii Augustinique flagravissent.

Hinc iam intelliges, cur illi motus a LUTHERO excitatos minime vilipenderent; cur horror ille dolorque vehemens, quo litteras eorum ad Papam velut ardere videntur; persuasum enim sibi habebant: non Romanæ solum Sedis his turbis periclitari potentiam, verum extremam animis etiam imminere stragem, eamque sempiternam.

Ad Ecclesiam igitur salvam integramque conservandam, nullum non movebant lapidem; armis principum jungebant humanorum quoque emolumentorum illecebras. Potiores tamen partes doctrinæ persuasionibusque tribuebant; quum iisdem dimicari armis satius ducerent, quibus vel ipse novator Wittenbergensis usus esset: arte nimirum typographica. CAMPEGIUS igitur, societate cum doctis Germaniæ viris catholicis inita, libros typis dare, nullis hac in re sumptibus parcere, quin Pontificem ipsum adhortari: ut in principibus Germaniæ urbibus, eruditos ubique quosdam stipendiis suis constituat, qui libellis novatorum, contraria scripta opponerent.¹

¹ Confer litteras Campegii 23. Septemb. 1524 ad Sadoletum; Baronis Burgii 25 Augusti 1524 ad eundem, et 26. Maji 1526 ad Protonotarium Bini directas, quæ in hoc volumine continentur.

² Confer, exempli gratia, Campegii litteras 19. Octob. 1224 et 8. Februarii 1525 ad Sadoletum directas, quæ in hoc volumine continentur.

Fortem autem hunc fidei ardorem concors animavit recti bonique sensus intimus. Hoc enim accensi, abusibus in Ecclesia passim gliscen-
tibus minime conniventes, identidem ingeminabant: unam superesse
Ecclesiæ sauciæ medelam, disciplinæ christianæ auctoritatisque ecclesias-
ticæ restitutionem, diuturnis jam votis expetitam; laudare dein Pontificem
ad sacra in melius mutanda paratum; hortari ut coeptis insistat; apta
quæque eidem suggerere documenta. Ita sane CAMPEGIUS in comitiis
Ratisbonæ æstate 1524 celebratis, omnem suam auctoritatem ad con-
dendas leges «moribus clericorum castigandis» interposuit.¹

Privatæ vitæ integritatem summo pretio esse habendam; Ecclesiæ
efficaciam vel maxime ex ministrorum suorum bona existimatione pen-
dere; in plectendis criminibus nullam reorum, utut illustrium, habendam
esse rationem! Sic illi animati, ut primum occasio ferret, Hungariæ
quoque solutos mores libere reprehendebant. Digna, quæ exempli loco
exhibeatur, BURGII fuit indignatio, qua in HIERONYMUM BALBUM, LUDOVICI
regis olim magistrum excanduit: quod hic in curia Romana lautius ex-
ceptus, gravissimisque præfectus fuerit negotiis. Se quidem magni facere
scriptorem hunc, salibus humanitatis nitentem: sed spectatis ejus moribus
hortari Pontificem, ne ejusmodi hominis necessitudine pessime famæ suæ
consuleret.²

Legati in specula velut constituti, fide dignam quidem de rebus
personisque hauriunt notitiam, attamen hac in re geminis subjacent diffi-
cultatibus. Una hæc erat, quod implicatissimas Hungararum rerum amba-
ges haud semper potuerint plane dilucideque extricare; altera vero in atra-
bile posita erat, qua mores aliorum — præprimis BURGIIUS — nigris
nimum coloribus pingere consueverint. Hæc mentis asperitas ita illius
præsertim occupat animum, ut sæpe sententiam promat æquo rigidiorē,
immo injustam, omneque rationis reddendæ pondus in eorum detorqueat
cervicem, qui calamitatum non tam ipsi auctores fuissent, quam potius
deffendæ earum victimæ.

Verum hæc ipsa ejus dijudicandi severitas veniam pietatis meretur,
qua in Hungarum gentem ferebatur. Dum enim cupiditatem levitatemque
quorundam atro perstringit calculo, virtutum quoque genti huic propria-
rum æquum se æstimatorem exhibet; quæ certe dotes extemplo omnes,
quotquot Hungariam a præconceptis opinionibus vacui inviserint, facile illi
conciliare solent.

¹ Relatio Campegii 23. Sept., 9. Octob., 17. Novemb. 1524. etc.

² Relatio Baronis Burgii 14. Novemb. 1524.

Igitur BURGIUS hoc jam studio animatus advenit, quod sibi et ad Hungaram indolem penitus pernoscendam planam sterneret viam, et eam menti inspiraret dexteritatem atque prudentiam, quam in usu quotidiano cum Hungaris prae se tulerat. Sane hanc ejus facilitatem demirati sunt et ipse CAMPEGIUS, et alter negotiorum Romanorum curator, qui paulo ante cladem Mohacsianam Hungariam invisit.¹

Brevi nimirum ita Hungariae moribus assuevit, ut hinc Romam nunciaretur: «Dominus Baro ita a nostris omnibus amatur, ut eum non in Sicilia quae pars Italiae censetur, sed in hac, quae pars Hungariae est, quam et ipsam eodem nomine appellamus,² natum esse reputemus, et pro vero ac puro Hungaro habeamus.»³ Ipse quoque eadem plane asserit, sese Hungarum dictitans.⁴

Certe videbimus hunc paternarum Pontificis curarum fidum interpretem, generoso pro nova patria agendi patiendique studio, velut duce quodam, arduum muneris sui currere stadium.

Pervolve, si lubet, illius litteras, atque mox comperies: vix unquam fuisse legatum, qui regni sibi commissi rationes tam vehementi studio, tamque solerti industria sit prosequutus, quanta BURGIUS ille pietate, Hungariae salvandae ornandaeque, se suaque omnia consecraverit.

II.

BURGIUS ineunte Aprili 1524 Segniam appulit, expeditisque mox negotiis, citato itinere Budam pervenit.⁵

Primo statim cum Rege congressu, hunc adstantesque procures hortatur, ut ruptis moris bellum in Turcas expediant; Papae illis praesentissimum auxilium haud defuturum.⁶

¹ Cardinalis Campegius 24 Septembris de Barone refert: «È molto grato et diligente et fa molto honore a Sua Santità, conversando liberalmente et con dignità et buona maniera cum quella Maestà et Signori.»

² Sicilia, Siculorum patria, in Transsilvania.

³ Epistola Brodaricii 21. Augusti 1524. Pontifici scripta. (Theiner. II. 639.)

⁴ Relatio Burgii 2. Junii 1526.

⁵ Litterae, quas Burgius, post eius in Hungariam adventum, primis quatuor mensibus Romam perscripsit, in Tabulario Vaticano non reperiuntur. Eius adventum, Vincenzo Guidoto, Reipublicae Venetae Secretarius, Buda, initio Aprilis 1524. Senatui Veneto significat. (Diarium Marini Sanudo.) De iis, quae Baroni Burgio Segniae agenda commissa erant, plures litterae pontificiae in Regestis Pontificiis continentur. — Stipendii instar Nuntio, sexaginta, tum a 12. Februarii 1525. centum aurei omni mense soluti sunt.

⁶ Relationes Vincentii Guidoto 7 et 28. Maji, 14. Junii 1524.

Eodem fere tempore Card. CAMPEGIUS in comitiis Norinbergensibus, Germanorum principum generositati faces addidit, eique FERDINANDUS Archidux et Regis Hungariæ legati GOSZTONYI, Episcopus Jaurinensis et AMBROSIUS SÁRKÁNY iudex curiæ, omni meliori modo suffragabantur, quorum imprimis verba — teste FERDINANDO — vel saxa movissent.

Cæsaris oratores proposuerunt, ut ille 20,000 exercitus, quem comitia Vormatiæ habita, CAROLO triumphum coronationis agent, honoris comitatum deputaverint, totus quantus in Turcas moveret. At Imperii ordines dimidiam tantum partem mitti maluerunt, nec nisi tunc, quum Turca Hungariam adoriretur. Tractare vero de majore belli apparatu, alio tempore visum est.

Quid? quod sic dictæ reformationis antesignani, præprimis Lutherus ipse, quibus emolliendis ne Legati quidem moderatio et sagacitas par erat — nihil non movebant, ut belli Turcici consilium a Pontificibus suggestum, usquequaque redderent invisum.¹

Auxiliariorum Norinbergæ decretorum ne unus quidem Hungariam penetravit. Quumque Turcæ arcem Severinum, quæ ad Danubium inferiorem circa pontem Trajani, finibus regni velut excubat, obsidione cinxissent, Hungariam iterum omni ope destitutam invenerunt. Imo vel ipsi proceres simultatibus distracti, inertes castris munitissimi excidium speculabantur!

BURGIUS proinde Buda in Poloniam transmisit, a SIGISMUNDO patruele LUDOVICI suppetias atque id una rogaturus, ut ipse in Hungariam veniret. Spe tamen frustratus recessit.

Quum enim Polonia ipsa iisdem fere malis agigaretur ac Hungaria: ordines Regem proficisci vetarunt, eique æquo durius oggesserunt, eum qui ne subditorum quidem paci ac tranquillitati posset consulere, minime oportere extranea tentare negotia!²

BURGIUS igitur medio Augusti redux, mense proximo turbulentis illis interfuit comitiis, quorum ille inanem exitum haud potuit impedire.

Verbis enim sapientiæ plenis, inter inconditos factiosorum clamores, surdis auribus cecinit!³

¹ Martinus Luther, exempli gratia, in opere hoc tempore elucubrato, hæc profert: «Ich bitte alle liebe Christen, wollten helfen Gott bitten für solche elende verblendete Fürsten, ... dass wir ja nicht folgen wider die Türken zu ziehen oder zu gehen, sintemal der Türke zehnmal klüger und frommer ist, denn unsere Fürsten sind.» (Confer Johannis Janssen: Geschichte des deutschen Volkes seit dem Ausgange des Mittelalters. II. 333.)

² Relationes Burgii Cracovia, 18., 22., 25. Julii et 15. Augusti, Joanni Giberti Datario et Cardinali Campegio scriptæ. Litteræ episcopi Premisliensis 27. Julii Regi Poloniæ datæ. Acta Tomiciana. VII. 45.

³ Epistolæ Burgii 17. Augusti et 19. Septembri 1524. scriptæ.

Interea stipis pontificiæ partem haud exiguam, copiis instruendis obtulit, quæ ad arcem Severinum obsidione liberandam mitterentur. Ast antequam hæ se vel itineri accingerent, jam præsidarii inito cum oppugnantibus pacto deditionem fecere.¹

Card. CAMPEGIUS hac re exacerbatus Romam scribit: capto Severino universæ rei christianæ ingens damnum illatum esse atque dedecus; se jam vereri, ne aut ipsa Hungaria Turcis succumbat victima, aut ignava pace barbaris ad ima Occidentis viscera, viam sternat facillimam. «Uni Deo — ait — confidendum! in principibus vero, qui Pontificis monitis obturatas opponunt aures, nullam spem esse collocandam!»²

Minime tamen ideo desponderat animum. Nam et FERDINANDUM, cujus tum Viennæ a latere erat, hortabatur: ut castra in Turcas expediat et LUDOVICO, nomine Papæ 2000 peditum, recuperando Severino offerbat. Curia tamen regia hisce auxiliis tunc abstinuit.³

Interea ADRIANUS VI., et CLEMENS VII., preces minasque, principibus invicem jungendis pacandisque incassum adhibuerunt.

Bellum inter CAROLUM Cæsarem Regemque Galliæ FRANCISCUM, quinque abhinc annis exortum, porro quoque sævire, quin vergere in deterius. Initio anni 1524. cæsarei bello superiores, Gallis ex Italia pulsus, arma in ipsum Galliam transferunt; sed quum Massiliam obsident, Marte minus secundo usi sunt. Quumque exeunte Septembri obsidionem solvere cogerentur, rex FRANCISCUS novo conscripto exercitu, Alpium juga superat et nullo repugnante, paucis hebdomadibus in Italia superiore rursus pedem bellicque sedem figit.

FERDINANDUS accepto Viennæ gravi hoc nuncio, copias Turcis debellandis paratas, citato cursu in Italiam mittit, ipse quoque Oenipontem petit, inde jam belli ultiores vices administraturus.

Ipsa absente, CAMPEGIUS Viennæ subsistens, comitiorum, quæ dudum in votis habuit, initia operiebatur, spe allectus fore: ut horum suffragiis decreta Vormatiensia effectui tandem mancipentur et secessioni religiosæ in dies serpenti, remediis a se proponendis serio occurratur.

At quum exploratum haberet, fervente bello Italico comitia cogi vix posse, non putavit longiores hic nectendas esse moras, quin multis ex argumentis optandum, ut Vienna quamprimum discederet.⁴

¹ Relationes Burgii 19. Sept. et 21. Octobri 1524.

² Relatio Campegii 15. Octobri 1524.

³ Relationes Campegii 23. Sept. Burgii 8. et 22. Novembri 1524.

⁴ Relationes Campegii 4., 5., 29. Novembri 1524.

Propterea gratissimum ei contigit BURGII consilium: velit se in Hungariam conferre, hic rei christianæ promovendæ amplissimam ipsos manere segetem. BURGIO suggerente, Rex LUDOVICUS suum a secretis Viennam legat, qui purpuratum humanissime invitaret. Iste promptus annuit, et 18 Decembris 1524 Budam solemnī pompa ingreditur.¹

Triduo post ad colloquium festivo aulæ apparatu admissus, prima statim salutatione significat: se eo libentius Regi paruisse, quod haud ignoraret, Hungariam si umquam, nunc sane vel maxime consiliis auxilioque egere. Quamquam et illud subjicit: «Neque genuinum huius nationis robur, aut regii nominis et stemmatis generosam hanc virtutem periisse ita credimus, quin acceptas a communi hoste iniurias et clades ulcisci non valeamus, vel si fractæ et discidentes Christianorum vires id negaverint, eius impetum, et iam negligentia nostra impunem effectam petulantiam suam ita retundamus, ut nihil ab eo incommodi gratis ultra accepturi simus.»²

Legati nunc ambo collatis consiliis rem strenue agebant. Illud imprimis intendebant: ut gentis fractas acuerent vires et ad resistendum restaurarent; atque, unde cætera omnia pendebant, ut Rege ipso e comitum suorum potestate erepto, integri viri patriæque vere amantes rebus præficerentur.

Ambo sane omnem mali labem ipsius Regis indoli velut inhærere merito rati sunt.

Quin CAMPEGIUS tritum illud Italīs proverbium Regi accomodavit: «Tam bonus, ut fere sit nihili!» moxque subnectit: «Væ regno, cui puer dominetur!»

Ludovicus II. tunc (1524) annum vix duodevigesimum attigit. Defectus, cum ætate velut concretos: levitatem et inconstantiam, comites ejus tantum abest, ut emendaverint, ut foverint etiam, auxerintque. «Prima ætate — ita BURGIVS Romam scribit — duce JOANNE BORNEMISZA, caste pieque educabatur; dein sui juris factus, moderatore usus est GEORGIO e Marchionibus Brandenburgicis, homine, cui una supremaque cura saltandi ac venandi, intempestivisque helluandi conviviis, iis item deliciis, quæ ista omnia comitari solent. Hic Regem suis informat exemplis, aulamque regiam asseclis opplet.»

«Hac ætate, tot periculis obnoxia — prosequitur BURGIVS —

¹ Relationes Burgii 16. et Campegii 29. Decemb. 1524.

² Oratio Campegii, quam relationi 29. Decemb. 1524. Romam missæ adiunxit.

Mariam sortitus est uxorem, quæ «Flandrica licentia» enutrita, ingenium in effusos sumptus propensum secum attulit. Uti in Regem GEORGIUS ille Marchio, ita in Reginam Joannes Schneidpeck e Baronibus de Schönkirchen, Cæsaris orator, malorum instar geniorum, fatalem propemodum exercuere tyrannidem.

Legatis Papæ visum est, Cæsaris hunc oratorem primum ex aula amandari oportere. FERDINANDUM itaque Archiducem appellant, ut hujus a Cæsare fratre relegationem quamprimum curet; quod quidem ille, cui «homo rapax et Lutheranus» æque invisus erat, promptus promisit. In locum ejus virum integrum ac solertem mitti oportere, qui pontificiis polonisque legatis junctus, Regem et Reginam ad meliorem frugem revocaret.¹

E primoribus Hungariæ, LADISLAUS de SZALKA cancellarius, summa tunc apud conjuges reges gratia floruit, quam ille tamen præpostere sæpe usurpavit. Tenuiori e domo ortus, juvenis tabulario regio adhibitus, mox ingenio, dexteritate ac eruditione ad altiora subsellia evectus est. Haud ita pridem (vere anno 1524) infulam Agriensem cum Strigoniensi commutavit. Quo quidem tempore laxata admodum Cleri disciplina, fieri potuit, ut homo utut laicus primam Ecclesiæ Hungariæ sedem obtinuerit; nondum enim tunc vel minoribus ordinibus initiatus erat. Ille sane haud minus primis hisce pastoralis officii fundamentis, — quam pernecessaria civili muneri conditione caruerat: studio nimirum patriæ, a vili cupiditate plane vacuo.

Quum tamen legati pontificii perspectum haberent, SZALKAIUM in causa quam agitabant, plurimum valere, eum omni ope, promissis æque ac minis, ad consilia in melius mutanda, amoremque patriæ sincerum excitare conati sunt. CAMPEGIUS quidem auctor ipsi fuit, ut dignitatis jam sacratoris memor, ordinibus ecclesiasticis inaugurari se tandem pateretur. Facta dein Romæ potestate ac venia, festis paschalibus anni 1525 eum sacerdotem, mox etiam Episcopum creavit. Cerimoniis sacris tam vehementer commotus videbatur, ut oculi lacrimis perfunderentur.

Legatus, arrepta occasione, lenissimis ipsum precibus obtestatus est; pericula sane gravissima patriæ rei que christianæ imminere; ad hæc vero propulsanda ipsi quoque totis viribus enitendum. SZALKAI promisit se nullam officii partem deserturum.²

¹ Relationes Campegii 23. Sept., 17. Novemb., 7. et 29. Decemb. 1524. 5. Jan. 1525. Burgii 19. Sept., 26. Decemb. 1524. 6. Febr. et 13. April 1525.

² Relationes Campegii 29. 1524. Decemb. 8. Febr., 13. et 25. April. 1525.

Pontificum Hungariæ alter, Archipræsul Colocensis, minime ejusmodi urgendus erat calcaribus. PAULUS enim de TOMOR, et legatis in tutando regno fidum socium, et generosi patriæ amoris absolutissimum exemplar sese exhibuit.

Ineunte jam ætate militiæ adscriptus, bellisque adversus Turcas, rusticos seditiosos item, ac Transsilvaniæ Siculos gestis clarissimus, præsidii Fogaras in Transsilvania tribunus factus, hic terminis regni fortis excubabat.

Spes ei quaquaversus affulgebat lætissima! Ast sponsis duabus, una post aliam fato subitaneo extinctis, hoc velut omine percussus vocantis Dei, uni huic sacer esse voluit. Igitur familiæ S. Francisci nomen dedit. Sed hinc ipsum discrimen regno imminens, velut ex umbra in aprium excierat. Capta nimirum Alba-Græca, equestris gentis ordo Regem interpellavit, ut eum, infulis Colocensibus ornatum, copiis præficeret. TOMORIUS diu perfracte reluctatus, nonnisi ADRIANO VI. præcipiente hæc gravissima subivit officia, quibus dein macte obeundis se totum mancipaverat.¹

CLEMENS P. VII., BURGIO referente, de ipsius indole rebusque gestis clarissimis certior factus, litteris ad eum datis, ita studium suum æstimationemque significat: «Summa cum voluptate animi nostri audivimus — hæc verba sunt ejus — ut . . . cum exercitui dux adversus Turcas quæreretur, Tu imprimis occurreris, cui et milites plurimum fiderent et hostes virtutem formidaverint. Inde factum, ut quum Tu ex veteri militia, præclare a Te olim gesta, in monasterium sub regula B. Francisci Te inclusisses, ac Deo altissimo famulaveris, exinde rursus . . . ad militiam evocatus . . . in ducem exercitus constitueris . . . Deus facile suam benignitatem ostendit, ducem fidelibus suis adversus suos hostes, ex suo prope sinu et disciplina emittendo . . . Hortamur Fraternitatem Tuam potius ex affectu nostro, quam necessitate sua, ut pergas saluti et commodis sanctæ fidei et illius incliti Regis studere. Nam Tua omnis vita, Dei servitio semper dedicata, *nunc maxime, pari pietate ac virtute concludenda est!*»¹

Quæ postrema verba, futuri velut præsaga fuisse, censenda sunt.

Huic itaque TOMORIO, legati pontificii, tam consiliis quam auctoritate pro virili sua semper adfuerunt; quumque Archipræsul, anno 1525 ineunte Budam venisset, sese munere imperatorio abdicaturus, quod arcu Petrivaradino servando imparem se existimaverit: nullum non movebant lapidem, ut eum ad mutandum consilium inducerent. Qua quidem ejus sententia ad

¹ Vitam insignis huius Prælati descripsit lingua hungarica, Guil. Fraknói in opere anno 1882. typis impresso.

² Litteræ Pontificiæ 8. Febr. 1524 ad Paulum Archiepiscopum directæ in Regestis Pontificiis.

curiam quoque regiam flectendam usi sunt. Declararunt enim, se ejusdem in retinendo munere tædium haud prius expugnatu-
ros, quam ipsi necessaria quæque præstentur. Neque labor incassum cecidit. Curia namque TOMORIO sumptus suppeditavit sat copiosos, qui stipendiis residuis utcumque sufficerent.

Eodem tempore CAMPEGIUS stipe pontificia trecentos pedites Petri-
varadino auxilios sub signa vocavit.

TOMORIUS hoc stipatus manipulo 2. Februarii iter aggreditur. Cardinalis e fenestris regiæ Budensis copias ordine incedentes lustrat, populus vero ad Danubii ripas frequentissimus Papam ad sidera extollit, quod is unus gentem extremo agone laborantem ope sua non destituat.¹

Legati tamen Pontificis, quum Hungaros ad fortiter cum Turcis agendum excitant, eodem tempore id quoque spectabant, ut bello Cæsarem inter Regemque Galliæ durante, Hungaria eas amplectatur partes, quæ studiis Apostolicæ Sedis congruerent.

Præ geminis enim factionibus, quæ quinque jam lustris in Hungaria de imperio deque commodis suis ampliandis contenderant, Romani Pontifices id unum optabant, ut pace regni stabilita, tam malis invalescentibus communi studio occurratur, quam ut gentis vires ad tuendam patriam valituræ restaurentur.

His non obstantibus, CLEMENS P. VII. ad partem alteram, quæ nationis dicta est, propendere videbatur. Ille nimirum et Ecclesiæ et regni pontificii eodem jure princeps, plane necessarium duxit, ut Hungaria valida suique juris potestate gauderet: quo et dominatui Turcarum in dies effusiori, et Cæsaris Germaniæ Regisque Galliæ, de orbis imperio decertantium, fastui sese aggerem velut opponere, et denique æquæ civitatum Europæ conditioni, Sacræque Sedis ipsius civili — ut aiunt — libertati consulere valeret.

A parte quidem, quæ aulæ nuncupabatur, parum erat spei, quod expectaret; arctiori enim hæc vinculo domui Austriacæ jungebatur. Præterea Regis Ludovici conjux Maria, soror Cæsaris, — haud secus ac GEORGIUS e Marchionibus Brandenburgicis eidem Regi sanguine junctus, tutor olim, nunc jam familiaris, nequaquam occulte novis favebant religionibus. Quum nimirum autumnus anni 1524. CLEMENS P. VII. de pace cum Rege Galliæ transegisset, in aula Budensi regia passim increbuit ru-

---

¹ Relationes Campegi 25, Jan. et 8. Febr. 1525., Burgii 5. Jan. et 6. Febr. 1525.

mor: «illam, quamprimum Pontifex cum hostibus Cæsaris foedus inierit, in Lutheri partes esse abituram!»¹

Contra, pars nobilium nihil non egit, quo studium mentemque Sedi Apostolicæ devotam declararet. Princeps huius factionis Joannes erat ZÁPOLYA, Transsilvaniæ toparcha (Vajvodam dixere) e clarissimis tunc regni proceribus, qui diadema regum et ambivit, et brevi assecutus est. Qui tamen partem hanc velut mens ejus quædam visque intimior moveret: STEPHANUS fuit VERBÖCZI, regis in iudiciis vicarius (personalis præsentiae locumtenens appellatus) qui patriæ gloriæ, pristinaeque amplitudinis recuperandæ studio ardebat, atque summam eruditionem mira cum eloquentia conjungebat.

Hic anno 1519. Romam legatus, religionis ardore ac humanitate ita se omnibus probavit, ut illustrium quorundam pontificum, quos inter Julius fuit Card. de Medicis, postea CLEMENS P. VII., animum cultumque sibi devinxit.²

Huic jam studio conservando sibi augendoque intentus, in oppugnando Lutheri præcipuas sibi partes vindicavit. Ineunte anno 1521. clarissimi cujusdam e familia Dominicana viri elucubrationem «adversus Lutheri impia pestiferaque commenta» ære suo typis vulgari curavit atque paulo post ad comitia Vormatiensia deputatus, ibidem oratoris pontificii consilia pro virili sua parte promovit.³

Post biennium, ferventibus Hungariæ comitiis, factio hæc nationis dicta, legem rogavit, qua «Lutheri asseclas eorumque fautores capitis damnandos, bonisque muctandos» sanxerat; hac nimirum ratione tam religionis unitati, quam civitatis a Germanorum potentia immunitati, consultum esse voluerat.

VERBÖCZI idem legatis Papæ in Hungaria BURGIOQUE semper familiariter usus est, iisque certe agentibus, Pontificis benevolentiam factioni suæ exhibendam in tuto collocavit.⁴

CLEMENS P. VII. tunc temporis magis magisque ad Regem Galliae propensus, cum eodem, mox ut in Italiam venisset, foedus secretum pepigit; ideoque magni sua intererat præpedivisse, ne potentia Cæsaris Hun-

¹ Burgii relatio an. 1525. 6. Febr.

² Clemens VII. an. 1524. 20. Februarii scribit ad Verböczium: «Te quem in minoribus constituti, dileximus...»

³ Aleandri Legati pontificii relationes de comitiis Vormatiæ in Tabulario Vaticano: Cf. Fridrich «Der Reichstag zu Worms» (Monachii 1871) p. 85.

⁴ Huc faciunt litteræ commendatiæ Pontificis, a Burgio ineunte an. 1524. Roma allatæ; nec non scripta eiusdem mox proferenda, ad Verböczium a Papa directa; denique relatio Burgii ann. 1525. die 13. Aprilis.

gariæ quoque accessione augeretur. Videbatur tamen e Cardinalibus, Papæque oratoribus quamplurimis haud adeo gratum fore: quodsi Pontifex æmulum mutuo certamini suam auctoritatem operamque interposuerit atque JULII II. rationem agendi rursus instauraverit. Ita sensere CAMPEGIUS quoque et BURGII. Neque Legatus ille transactionem cum Rege Galliæ initam, alia ex causa laudasse videbatur: quam quod hoc pacto papæ integrum fuerit Cæsari pacis consilia efficacius suggerere.¹

BURGII, Romanæ sedis, fata gentium moderantis auctoritate non minus, quam salute Italiæ incendebatur. Regnum Italiæ, sub Papæ auspiciis, ab omni vi externa liberum, domesticoque fœdere tutum: hæc meta, hæc summa votorum erat; quibus ille prosequendis deditus, ita suam mentem, de agendi postmodum ratione, aperuit.

Scite nimirum hac de re disputans, non diffitetur magnis sane Papam premi difficultatibus; victore siquidem Cæsare, Italiam ab impotente ejusdem dominandi cupiditate vix servari incolumem; Gallis vero superantibus Neapolim Siciliamque fore obnoxias.

Hisce positis concludit: minime expedire, ut Papa alterutri partium jungatur; haud enim quemquam tuto spondere posse, num victores pactis conditionibus sint staturi? Quum tamen exigua admodum affulgeat spes ambas inter se partes conciliandi, consultius esse neutri se adjungere; satius esse Papam principesque Italiæ medios stare, fœdere interim sociari, æs armaque parari. Barbaros sibi esse permittendos, dum se mutuis pugnis conficiant, mutuisque saucient vulneribus. Utrilibet Mars faverit, multum illi victoriam staturam, eidemque viribus exhausto pugna cedendum; Italiam contra duraturam incolumem. Tali ratione victorem ita fore comparatum: ut ab omni fastu abstinere ac Pontificis obsecundare nutibus cogatur. Italiam nondum esse ad incitas redactam; quin collatis viribus, quibuslibet hostibus fore superiorem. Illius proin potissimum curam Pontifici esse habendam, ut si forte bella Christianorum sopire nequeat, Italiam certe unitam pacatamque constituat. Italiæ dein unitæ principatu, tam propriæ auctoritati consulturum, quam vel ipsis Turcis frangendis par robur esse assecuturum.²

Attamen Pontifex non totus in hanc abiit sententiam.

In medio velut certamine constitutus, censuit sibi haud esse integrum hærare ambiguum, etiamsi belli ipsius nullas re ipsa partes cepisset. Itaque

¹ Relatio Campegii an. 1525. 8. Febr.

² Burgii relatio an. 1524. 26. Dec.

semel iterumque æmulos pacandi fecit periculum, huicque negotio socium Regem Hungariæ accersivit.¹ Regia Budensis facile votis annuit. Igitur STEPHANUS BRODARICIUS Præpositus Quinqueecclesiensis, Romam mittitur, jussus ab itinere ad Ferdinandum Archiducem Regemque FRANCISCUM divertere, cum iisdem de pacis conditionibus acturus. Jamjam iter ille parabat, quum ecce nuncius de victoria Cæsaris ad Paviam reportata, captoque Rege FRANCISCO advenit. Nunc demum pax inter æmulos componenda facilior videbatur. BRODARICIUS ex itinere captivum invisens, eique Regis LUDOVICI dolorem coram declarans, intercedendi munus promptus obtulit, quod quidem Rex grato animo excepit. Hinc Romam perveniens persuasit Papæ, ut purpuratum SALVIATUM in Hispaniam legaret, cum CAROLO Cæsare de pace restituenda tractaturum. BRODARICIUS quidem viæ comes designatus, mox tamen in Hungariam revocatur; paxque Madridi conciliatur.²

III.

Eodem fere tempore, quum in Europa meridionali certamen inter Cæsarem Regemque Galliæ, Sedem Apostolicam ejusque oratores sollicitos teneret: per plagas septemtrionales, inter Regem Poloniæ Ordinisque Teutonici summum magistrum, gravissimi momenti exarsit contentio, quæ et condendo postea regno Borussiae præluderet, et de rebus civitatis atque religionis in hac Europæ parte, fatali quadam perturbatione, decerneret.

Ordo siquidem Teutonicus, qui ab ineunte sæculo XIII. fines recentis Borussiae obtinebat, diuturnis cum Polonia bellis subactus, inita demum Thornæ pace (1466) supremo illius juri paruit. Summi tamen Ordinis magistri, utut regibus Poloniæ sacramento clientelæ obnoxii, iteratos brevi exerere conatus, quo vincula necessitudinis hujus, violenter ipsis obtrusæ, rumpèrent.

ALBERTUS equidem Marchio Brandenburgicus, 1511 supremus Ordinis magister creatus, sacramentum — ut aiunt — feudi deferre recusans, summum sibi imperium vindicavit.

¹ Burgii relatio an. 1525. 6. Febr.; Campegii item 8. Febr.

² Litteræ Brodaricii ad Regem Poloniæ, Romæ datæ 1525. 4. Jul. — Archiepiscopi Strigoniensis relatio in Actis Tomicianis VII. p. 6.

MAXIMILIANUS Cæsar principum Ordinis Teutonici commodis studuit, eosque solum ditionis imperii Germanici esse asseveravit.

Quum tamen 1515 Posonii cum VLADISLAO II. Hungariæ ac SIGISMUNDO Poloniæ Regibus congredieretur, res præter opinionem evenerat.

Etenim quo facilius Cæsar consilio suo, capessendi coronam Hungariæ, Regem etiam Poloniæ fautorem nancisceretur: cum eodem rem ita composuit, ut controversiæ Regem inter magistrumque Teutonicum dirimendæ, arbitri Cæsar ipse atque Rex Hungariæ, regiique utrinque cancellarii deputarentur. Ab iis tamen jus hac in re nuspiam dictum est; postquam enim MAXIMILIANUS fato concessisset, bellum Polonos inter Borussosque recrudit. Nec LUDOVICO Regi, æmulis utrisque consanguineo, res arridebat; proinde — etsi SIGISMUNDO 1200 auxilios misert — iterato suam pacis procurandæ intercessionem obtulit.

Verumtamen hic voti nonnisi ineunte anno 1521 damnatus est. Tunc enim inducias quatuor annorum curavit, quibus vigentibus CAROLUS Cæsar, eoque absente FERDINANDUS Archidux atque Rex ipse LUDOVICUS ut arbitri; MATTHÆUS vero LANG antistes Salisburgensis, GEORGIUS Saxoniae princeps, THOMAS BAKOCS Strigoniensis et GEORGIUS SZAKMÁRI Quinqueecclesiensis infulati, tamquam assessores, contentionem ex æquo compositori essent.¹

LUDOVICUS dein tam arbitros quam litigantes sæpius ad causam dicendam interpellavit; ast quum modo hic, modo iste negotium facerent, induciæque jamjam expiraturæ essent, ut hæ saltem prorogarentur, strenue elaborabat.²

Qua quidem in causa non tantum familiaritatis studio, sed proprii etiam regni commodis inservire voluit. Regis nimirum Poloniæ suppetias contra Turcas nonnisi tunc sperabat se obtinere posse: quum hic exercitum omnem ab Ordine Teutonico solum expeditumque habuerit. Ipse quoque supremus magister promisit, Ordinem Teutonicum pace jam stabilita, habitaque ratione primævæ suæ institutionis, bellum infidelibus esse illaturum.³

Eandem ob causam, ut principes ambo, arma hucusque invicem conserta, abhinc in communem rei christianæ hostem converterent: pacis consultori LUDOVICO, Legati quoque Papæ Budenses præsentissimum exhibuere auxilium.

¹ Voigt, Geschichte Preussens IX. 476—632.

² Ludovici R. litt. in Actis Tomic. VII. 17—82.

³ Voigt l. c. p. 643.

Præter hæc aliis iidem incitabantur studiis. CLEMENS P. VII. ad Europæ septentrionalis regna imprimis intendebat animum. Jam a primis regni sui auspiciis rem agere cœpit cum Duce Moscovitarum, qui subditorum Ecclesiæ Romanæ asserendorum spem fecerat, pacto sibi regii diadematis præmio.

Pontifex proinde legatum misit Moscoviam. Maximam tamen vim Poloniæ attribuit, cujus Rex pietatem suam haud semel testatam fecerat seque novis religionibus velut aggerem opposuerat.

Pontifex igitur, quum id unum spectaret ut Regem hunc artissimo nexu sibi obligaret: uxoris quoque eius BONAE A SFORZA, principis Mediolanensis, ad ducatum Barensen aspirantis jura, quam studiosissime tuebatur.¹

Adeoq[ue] BURGIO, æstate 1524 Poloniam petenti, in mandatis dedit, ut Principem Hedvigem Duci Mantuano desponderet. Orator hac in re pro suo studio prudentiaque operam gnauiter collocavit. Dum enim Regi comoda civilia apte inculcaret, puellam quoque principem blandissimis verbis captavit. «Sanctissimum Patrem, ait, hoc pacto velle Italiæ damnum pro accepta hinc Regina Poloniæ compensare, ut ipse sua nunc vice ex Polonia sponsam principem Italiæ accerseret».²

Papa iteratis litteris LUDOVICUM ejusque consultores animavit, ut paci Regem Poloniæ inter Ordinemque Teutonicum conciliandæ studerent. Oratoribus etiam suis commisit, ut hanc in se curam suscipiant;³ hac ratione alterum quoque periculum jamjam imminens præcaveri. Id nimirum verabatur, ne magister supremus, pace non coalescente, nodum — ut aiunt — gordium, secedendo ad novas religiones, præcideret. Ille siquidem LUTHERI asseclis familiariter usus, jam tunc consilium a LUTHERO sibi suggestum agitabat, ut ditionem Ordinis Teutonici, civilis juris faceret.⁴

Verumtamen causam ad effectum caute deducendam atque silentio interim tegendam esse censuit; quid? quod ad suspectam fidem purgandam, ad ipsum CAMPEGIUM litteras, mentis suæ in Sedem Apostolicam devotissimæ testes, transmiserit.⁵

Exeunte mense Octobri 1524. ALBERTUS Marchio Budam lustra-

¹ Relatio Burgii 1524. 18. Jul. cf. Acta Tomic. VI. 39.

² Burgius hæc postea narrat in relat. 1525. 16. Nov.

³ Ita ad Ludovicum 1524. 19. Oct. et ad Archiepiscopum Strigonien. 1524. 3. Nov. ad Burgium.

⁴ Voigt loc. cit. pp. 689 et 733.

⁵ Relatio Campegii 1524. 22. Aug. ex qua patet Legatum huic Marchionis protestationi credidisse, atque crimina ipsi in pacta pro calumniis per regiæ Polonicæ odia sparsis habuisse.

vit; ubi frater ejus GEORGIUS, Regis olim curator atque pædagogus, universæ domus regiæ benevolentiam ac favores jam in antecessum ipsi conciliaverat. Quam quidem ille necessitudinem postea et familiaribus cum Regina MARIA litteris ultra citraque missis fovere, et LUDOVICUM regni Romani illecebris permulcendo, communis utrinque utilitatis vinculis arctius firmiusque secum conjungere conabatur.¹

Tempore eodem fere, LUDOVICUS pacis Polonos inter Borussosque, arbitris, in diem 6. Januarii anni proximi, hac conditione Posonium conventum indixit: ut principes ipsi si velint, vices suas procuratoribus plena auctoritate delegarent.²

Magister Ordinis Buda redux, ex itinere Vindobonæ CAMPEGIUM convenit, eumque ut ipse quoque Posonii præsentiam sui faceret rogans, una certiore reddidit: se quibusvis honestis accessurum esse pacis conditionibus. Purpuratus promisit se Posonii adfuturum et quamvis animum ejus, ut de Pontificis in se studio bene speraret, confirmaverit: se tamen ipsum offensum significavit eo, quod Episcopus Samlandensis, Marchionis absentis vicarius, palam perversa spargeret dogmata. Igitur auctor fuit ALBERTO, ne hunc impune abire pateretur. Magister Teutonicus reposuit se Sedi Apostolice semper fore obsequentissimum, suisque, quæ christianum decerent, partibus nunquam defuturum.

Paucos abhinc dies Legato exhibuit litteras, in quibus ipse antistitem hunc Lutheri labe infectum gravissimis verbis castigasset. — «Videndum ecquid valeant?» subjungit dubitanter Legatus.³ Neque fundamento hæc dubitatio caruit. Eodem enim tempore, quo ALBERTUS litteras hasce publicas Legato exhibuerat, alteras privatas, prorsus contrarias, infulato Samlandensi misit.⁴

Legatus interea omnem movebat lapidem, ut conventus Posonii coalesceret et præcipue, ut Rex Poloniae eidem interesset.⁵

SIGISMUNDUS tamen Rex venire renuit, asserens: se jura sua, cæterum firmissima, idcirco solum arbitrio Cæsaris, Regis dein Hungariæ, Ferdinandique Archiducis credidisse: quod his merito confideret; eorum tamen pro-

¹ Magister hanc de regia Romanorum dignitate pollicitationem æstate an. 1524. per Steph. Schlickium Ludovico fecit V. Voigt p. 730. Idem refert commercium epistolar. inter Albertum ac Mariam p. 677 et 702. V. epistolam Mariæ Alberto datam familiari blandoque modo exaratam in Tabulario Monacensi regio.

² Relatio Burgii 1524. 31. Oct. et 16. Nov. Litter. Ludovici regis ad regem Poloniae 1524. 3. et 21. Nov. (Acta Tomiciana VII, 87, 88.)

³ Relatio Campegi 1524. 17. Nov.

⁴ Voigt l. c. pag. 732.

⁵ Relatio Campegi 1524. 29. Nov. et Burgii 6. Dec.

curatoribus rem tanti momenti discutiendam minime tradere posse; porro, etiamsi nihil horum obstaret, statutum conventui Poseniensi diem propius jam instare, quam ut petendis ordinum regni suffragiis suppeteret.¹

Hinc factum est, ut conventus ille, quamquam magistri Teutonici cæterorumque principum Germaniæ oratores Posonii adfuerint, celebrari tamen haud potuerit.²

Rex LUDOVICUS summo dolore affectus suspiciebat hæc sua consilia in irritum cadere; quam quidem mentem suam ita Regi Poloniæ declarat: «Videbamus, esse admodum periculosum in hoc nutantis regni nostri ac totius reipublicæ christianæ statu, inter Maiestatem Vestram ac Illustrem Prussiæ magistrum aliquas nascentis belli causas superesse . . . . Habemus etiam in animo, quibus cum hostibus assidue Vestra Majestas colluctetur, de Turcis, Moscis et Tartaris loquimur; nec putabamus posse fieri, ut eodem tempore et his resistere et Prutenicum bellum commode posset instaurare.» Obtestatur porro, ut si forte pacis per arbitros stabiliendæ consilia irrita caderent, certe inducias triennio prolongatas vellet.³

Præterea Rex LUDOVICUS sperabat fore, ut intercedente FERDINANDO Archiduce, magistro Teutonico hanc prorogationem sit persuasurus. — Marchio igitur ALBERTUS, post diuturnam tergiversationem consensit demum; hac tamen pacta conditione, quam prævideret numquam Budæ probatum iri. Voluit nimirum, ut si forte Rex Poloniæ inducias violaverit, LUDOVICUS hunc ipsum armis peteret, Legatusque Papæ censuras in eum Ecclesiæ fulminaret.

Marchione hæc agitante nuntius Cracovia Budam afferebatur: Regi Poloniæ haud videri inducias prorogandas, placereque magis bellum repetere, Ordinemque ipsum Teutonicum pristino nitori restituere.

Legatus vero Papæ, quum ei induciæ ipsaque pax nonnisi «*malum minus*» viderentur, nihilque melioris frugis a «*Lutherano hoc magistro*» expectaret: consilium Regis Poloniæ lubens excepit, conditionemque a magistro postulatam vehementer reprobendam existimavit, eidem significans, se jubente Pontifice, in Episcopum Samlandensem, secundum Ecclesiæ placita, litem esse intenturum.⁴

Magister tempora suæ a fide publicæ secessioni nondum opportuna ratus, se apud Legatum datis litteris purgavit; dudum se a Borussia abesse, ignorare proin, quæ ibi agerentur; dolere porro de offensionibus contra

¹ Epist. Sigismundi (sine temporis signatura) Acta Tomic. VII. 89.

² Voigt. 736.

³ Epist. Ludov. Reg. 1525. 12. Jan. Acta Tomiciana VII. 161.

⁴ Relatio Campegi 8. Februarii.

Ecclesiam patris, polliceri curaturum se, ut fontes plectantur, partesque omnes christiani principis expleturum; fore abhinc sollicitum, ne Papæ indignationem incurreret; ast moderatione quadam esse opus, ne subditi fracto jugo, ab Ecclesia palam deficiant.¹

LUDOVICUS Rex, pacis reducendæ postremum periculum facturus, STATILIUM Præpositum Örsensem, sibi a secretis, Cracoviam legat. Eodem tempore GEORGIUS quoque Marchio BRANDENBURGICUS et FRIDERICUS Princeps Lignicensis, magistri supremi mandato, Regem Poloniæ conveniunt.

Res dein in meliorem statum conversa videbatur. Magister enim, ut quod dudum in votis erat, ditionem suam profani tandem juris faceret, haud ultra detrectavit immunitatis suæ aliquam subire jacturam; proinde 2. Aprili ipse quoque urbem Poloniæ principem petiit.

Hic jam inito pacto se ad sacramentum clientelæ nuncupandum obligavit; abhinc supremo regis Poloniæ juri fore obnoxium, eique tempore belli per se suppetias præstiturum; Rex vero Poloniæ indulsit, ut ditio Ordinis Teutonici familiæ Brandenburgicæ hæreditario jure cederet, et nonnisi extinctis ALBERTO fratrumque stirpe virili, in Poloniam esset transferenda.²

SIGISMUNDUS hoc de negotio Regem Hungariæ certiores reddens asseveravit: se ordinesque Poloniæ idcirco potissimum fœdus hoc pepigisse: ut Hungariæ graviter nunc periclitanti, viribus suis jam expeditioribus melius consuleret.³

Sed Legatus pontificius pacti conditiones vehementer perturbatus excepit subjungens: «Se gravius ne filii quidem morte contristari potuisse!»⁴

BURGIUS quoque pacem hanc stragem appellat, probe gnarus: Lutheri assecclas Picardosque Bohemiæ hoc Marchionis triumpho pervicaciores in dies fore atque insolentiores.

Quumque sibi persuasisset, Regem Poloniæ, victoriis Cæsaris in Italia, facilius ad cedendum emolliri, nec multam habere Sedis Apostolicæ labefactatæ fiduciam: spe illa Pontifici sibi blandiebatur fore, ut necessitudine Papam inter atque Cæsarem sensim restituta, res quoque in melius vergant; quumque censeret Cæsari Imperioque Germaniæ haud adeo

¹ Declaratio Albrechti marchionis Budæ facta an. 1525. 24. Jan. (Voigt. 738.)

² Voigt, p. 750.

³ Responsum Sigismundi Statilioni 1525. 12. Apr. Acta Tom. VII. 242.

⁴ Campeggii relatio 25. Apr. 1525.

probari Ordinis Teutonici civilem hanc permutationem, certus expectabat Regem Poloniæ — urgente inprimis Caesare, — a data hac concessione regressurum esse.¹

Ast spem istam mox irritam luxerat. Ineunte siquidem Majo STATILIUS attulit nuncium: Cæsarem huic Ordinis civili formæ assensum præstitisse.²

Legati Papæ continuo suspiciebant periculum ingens, Ecclesiæ Catholice hac re confecta obventurum; una prophetico quodam spiritu perciti prædicabant fata: «Principes Borussiae regibus Polonorum hostes fore acerbissimos!»³

IV.

Interea secessionis religiosae in Germania damna sarcindi spem aliquam Pontifici fidelibusque catholicis faciebant res Ecclesiæ Bohemicæ, in meliorem jam frugem redactæ; cujus quidem felices eventus auctores: Legati Papæ Budenses atque Strigoniensis Archipræsul potissimum extitere.

Bohemia, inde ab Hussiticae factionis ortu, motibus religionis agitabatur fere continuus. Utraquistæ (quo nomine calicis asseclæ veniunt) atque Picardi (fratres Moravi vocitati) et novis semper Ecclesiam impetebant bellis, et mutuis inter se digladiabantur. Pacis in Concilio Basileensi sanctæ legibus neutra partium subscripserat. Imperante GEORGIO PODIEBRADIO invalere mala. Attamen anno 1485 ordines Bohemiæ Catholicorum Calixtinorumque inducias 35 annorum feriebant; utut ne hoc quidem pacto regni tranquillitati religiosæ consultum est.

Hæc inter, de reconciliandis Ecclesiæ Calixtinis iterato laboratum est, fructu sane exiguo.⁴ Attamen consiliis hisce mutuo collatis id effectum

¹ Relatio Burgii 26. April.

² Relatio Campegii de 8. Maii.

³ Relatio Campegii de 26. Maii. Burgius tristis observavit, familiaritatem inter Albertum principem ac domum regiam Hungariæ non ideo interrumpi. Prior ille (1525) exeunte Aug. Budam invisit. Plurimas de ejus adventu conjecturas singuli facere. «Constat — scribit Legatus — eum haud recta bonaque agitare.» Initio anni proximi, quum Borussia motibus intestinis quateretur, Rex Ludovicus aliquot militum centurias Alberto suppetias misit, simulque Cæsarem ac Ferdinandum Archiducem appellavit, ne rebellibus opem ferrent (Relat. Burgii a. 1525. 30. Aug; 23. Sept. 10. et 29. Octobr; 16. et 30. Nov; et 1626. 12. Marc.)

⁴ Sic 1433, 1501, 1502. Anno hoc supremo ordines Utraquistarum, in comitiis Pragenses exhibuerunt legem, qua Ecclesiæ Cath. reconciliarentur: velit nimirum Papa paci Basileensi annuere atque declarare, eos omnes, quotquot S. Synaxi bina sub specie vincerentur, in Ecclesiæ genuinorum filiorum venire numero; Archipræsulem Pragensem Episcoposque Olomucensem et Letomischliensem «secundum jura moresque priscos esse eligendos»; oportere eosdem sacerdotibus etiam bina sub specie Synaxim administrantibus manus imponere; res controversas (e. gr. infantium refectionem eucharisticam, Ecclesiæ Bohemicæ jura etc.) eodem loco servandas esse, quo ante pacem Basileensem versabantur (Palacky Geschichte Böhmens t. V. p. II. 40—43.)

est, ut mentes Catholicorum calicisque patronorum propius accederent, mox etiam foedere contra Picardos jungerentur.¹

Vix tamen LUDOVICUS II. rerum potitus est, quum priores recrudere similtates; quid? quod Lutheranorum doctrinae per Bohemiam diffusionem, nova insuper discordiarum jacta sunt semina.

Rex siquidem anno 1525. diutius Pragae moras trahens, pacis restituendae gratia, cunctos regni magistratus valere iussit atque in novis creandis Catholicorum aequae ac Calixtinorum, immo et Picardorum rationem habuit. Sed spes melioris frugis, cui Rex hac nova institutione studebat, brevi evanuit atque contentiones porro quoque protractae.

Quumque Calixtini a Picardis Lutherique asseclis utrinque lacessiti, iterum in Catholicorum praesidio salutem quaererent,² LADISLAUS SZALKAI mitratus Agriensis, qui regni tunc cancellarius Regi aderat, tempus opportunum est ratus, ut Calixtinorum cum Ecclesia concordia novis ac etiam — ut sperabatur — secundis jam studiis inauguraretur.

Consilium hoc susceptum ineunte anno 1524 BURGIO Romam petenti commisit, CLEMENTI P. VII. proponendum, qui quidem illud sibi acceptissimum fore amplissimis laudibus antistiti tributis significavit.³

Hisce litteris Papa declarat se huic negotio plurimum ponderis adscribere. Tam bene se de secundo hoc rerum in Bohemia eventu sperare, ut is Germaniae etiam bene vertat, vel certe ostendat: «quum inveteratum hunc dissidii Bohemici morbum sanari contigerit, non medici defuisse industriam atque prudentiam, quominus Germaniae quoque contagionem depelleret».

Quamvis vero Bohemorum reconciliatio ipsi eximia quaedam res atque gloriosissima videretur, noluit tamen eidem a Romana Sede dari initium: «Aegroti esse ut requirat medicum minimeque decere, ut medicus sese velut obtruderet!»

Propterea commisit BURGIO, velit LUDOVICUM Regem attentum redere: quanta in ipsum laus redundaverit, quum gens Bohemica «a perditionis damnationisque via ad semitas salutis ipso duce transferretur». Agat igitur, ut Bohemi hac in causa supplices ad sedem Romanam accederent.

¹ Palacky l. c. pp. 72. et 225.

² Palacky p. 351.

³ Litterae 20. Febr. 1524. in forma brevi exaratae in Regest. Vatic., quae quidem exploratissimum faciunt negotium a Szalkaio fuisse coeptum: «Illud vero non minus gratum censuimus quod piam illam cogitationem Tu sponte susceperis . . .» Burgius quoque scribit 19. Sept. 1524. de Szalkayo: «È stato le authore di questo negotio.»

Dum hæ negotii ordiendi partes BURGIO committerentur, eidem causæ pertractandæ CAMPEGIUS præfectus est.¹

Nuntius rem solito fervore aggrediebatur; SZALKAI vero interea ad infulas Strigonienses exaltatus summaque in Regem auctoritate pollens effecit, ut de negotio hoc absque mora transigeretur.

Rex igitur in 14um Julii 1524. Pragæ comitia indixit legatisque regiis BRODARICIUM Præpositum adjunxit, qui Sacræ Sedis vota effectui mancipanda curaret.²

Patres conscripti Catholicorum et Utraquistarum fœdere inter se artissimo iuncti, contra Picardos et Lutheranos mutuam sibi opem ferendam decrevere. Mox etiam de religionis concordia tractatum est, et quidem eventu adeo læto, ut paci sancindæ jamjam Legatus Papæ accersendus videretur. Ast præter expectationem eæ obortæ sunt difficultates, quibus tollendis ferre remedia hæc comitia nondum valuerunt.³

Interea Pragæ aliisque in regni urbibus insectatio contra Picardos Lutherique asseclas exarserat; multi in carceres trusi, alii proscripti. CAROLUS Princeps MÜNSTERBERGENSIS, GEORGII PODIEBRADII nepos, antesignanusque Calixtinorum medio Septembri Budam venit, decreta de extirpandis Picardis Lutheranisque Regi persuasurus atque pollicitus Bohemiam hoc pacto duos intra menses Ecclesiæ Catholicæ vindicatum iri.

Verumtamen, quum mitratus Strigoniensis violenta hæc remedia haud adeo probaret, patientiam satius ad eventum optatum expedire existimavit.

BURGIIUS SZALKAIUM in his moris nectendis privato studio animatum ratus est: ut nimirum is purpuram sibi pro rebus bene gestis propositam, hac ratione certam fixamque faceret. Adeoque quum persuasum haberet in arcendis difficultatibus sanandisque Bohemorum discidiis, omnem fere auctoritatem inesse Strigoniensi, eumque — ut ait — alterum velut regem habendum esse: a Pontifice licentiam sibi concedi petiit, ut eius nomine pro negotiis Bohemiæ ad faustum exitum deducendis, antistiti huic spem purpuræ facere permetteret.⁴

¹ Pontificis hoc mandatum et instructionem Gibertius Datarius 12. Maii. 1524. Burgio nunciat. Acta hæc Campegio missa. Legato isti relinquitur decernere: num adjuncta rerum rem suscipiendam suaderent? (Acta memorata opere quidem italico perraro lucem conspexere, cui titulus: «Lettere di Principi publicati da Girolamo Ruscelli 1573. Venezia p. 79. — Quum Palacium hoc opusculum lateret, in origine hujus negotii dijudicanda palpitare videtur. Præterea in Legatorum pontificiorum relationibus exigua gaudet notitia.)

² Relatio Burgii de 18. Jul. et 22. Sept. 1523.

³ Passim dicebatur tractationem interruptam fuisse rumore, quo Ludovicus et Maria ferebantur Luthero nomen daturi. Alii censebant Regem contra Hungaros turbulentos opem a quibusdam Picardorum proceribus petiisse, qui quidem rumores Catholicorum animos dejiciebant. (Burgii relat. de 17. Aug. et Campegi 22. Aug. 1524.)

⁴ Relatio Burgii de 19. Sept. 1524.

Card. CAMPEGIUS his BURGII consiliis suffragatus monebat Papam, de summa offensione atque pernicie, quæ victoriam Picardorum certo subsequeretur; hos enim mox cum Lutheranis Germaniæ collusuros, nullamque impotentis proterviæ metas servaturos; dum contra, eodem ictu quo ipsi prosternerentur, Germanos quoque heterodoxos frangi ac opprimi.¹

Hisce instructus nuntiis Pontifex, litteras — ut aiunt — breves Strigoniensi dedit, quibus inaugurandæ pacis princeps meritum, ipsi in acceptis referret.

Aliis una litteris Pontifex spondet se, quod si res pro votis successerit, addito dignitati ejus incremento testaturum, quo in numero merita illius haberet.²

CAMPEGIO vero certam facit potestatem, ut quum in Bohemis ad ulnas Ecclesiæ Catholicæ reducendis, Strigoniensis auctoritate ac sapientia plurimum valeat, pro exantlatis faustis ejus laboribus, nomine Papæ senatusque purpuratorum, præmium sacri muricis ipsi proponeret.³

Legatus haudquaquam cunctandum ratus, hac læta spe ardorem SZALKAI majorem in modum succenderat.⁴ Iste vero in responso Papæ dato ter beatum se profitetur, quod Sacræ Sedi sese probaverit dignusque sit habitus, qui supremo Ecclesiæ ornamento coretur. «Haud fuisse opus — ait — ut gravissimum rei Bohemicæ momentum penitus sibi exponeretur; quum ipse — utut supremo propriæ patriæ periculo occupatus, summis tamen viribus contendat, ut Bohemorum in Ecclesiam reditu, quem tot Pontifices totque principes potentissimi, fuso etiam sanguine sæpe incassum tentavissent, nunc demum Papæ regnanti, magnum gloriæ afferat incrementum.»⁵

Dum hæc agerentur, rex LUDOVICUS in 30um Novembris Pragmæ comitia coegit, quo TREPKA aulæ præfecto et VENCESLAVO WELHARTICIO a secretis regiis, deputatis imperavit, ut unioni religionis consulerent, Hungariæque suppetias procurarent.⁶

Prius tamen in Moraviam venire sunt jussi, ut in eligendis informandisque oratoribus vim suam auctoritatemque interponerent. Attamen

¹ Relatio Campegii de 23. Sept. 1524 (Legatus suum a secretis misit ad Strigoniensem. Hic affirmabat eventum quidem fore certum, ast rem haud esse perfunctorie agendam; commodè prorsus accidere quod quidam e Pernsteiniis, qui utut calicis patronus, Picardis tamen assentiatur et turbis excitatis coronæ Bohemicæ inhiare videatur, perduellionis in Regem accusatus Budæ detineretur captivus.)

² Litt. Pontif. ad Szalkaium de 8. et 26. Oct. 1524.

³ Litt. breves Papæ ad Campegium de 8. Oct. 1524. l. c.

⁴ Burgius id commemorat in relat. de 31. Oct. 1524.

⁵ Litt. Archieppi ad Papam de 3. Nov. 1524. V. Theiner II. 639.

⁶ Relatio Burgii de 31. Oct. 1524.

ordinum Moravorum sentiendi modus expectationem curiæ regiæ fefellerat.¹

Comitia Pragensia quoque novis agitabantur difficultatibus; proinde optato caruere eventu.²

Proceres Catholici missis Budam legatis vehementer instabant: ut quotquot ex eorum cœtu Rex duobus abhinc annis loco sedequē movisset, nunc pristinae restitueret dignitati. Oratores Papæ atque etiam Strigoniensis verebantur, ne conditione hac, quum plures certe Utraquistarum hoc pacto munere suo privari oporteret, pacis spes omnis labefactaretur. Adeoque Catholicis patientiæ consilia suggerebant, asseverantes, eosdem post initam pacem voti damnatum iri.

Verumtamen primis anni 1525 diebus congregati in comitiis proceres Catholici iterato causam restitutionis movere; quin etiam, donec res maturesceret, ipsique (quod in speciem obtendebant) pacis Basileensis placitis melius pernoscendis operam navarent, acta ipsa comitiorum prolatare.

Tunc Picardorum primipili, nulla jam retinendæ potestatis spe freti, sponte sua sese officiis abdicarunt. Rex eos valere jubens, 18° Januarii exauctoratos olim Catholicos et Utraquistas priori dignitati restituit. Primam sedem LEW de ROSMITAL capessivit, regni Bohemiæ summus comes castellanus nuncupatus, cui hac occasione Strigoniensis quoque, positis antiquis odiis, dextram dederat.³

His peractis tandem pax religiosa in comitiis 25° Januarii inchoatis coaluit.

Visum est ordinibus decreta Basileensia (compactata) esse rata habenda; tam Catholicis quam Utraquistis integrum esse religiones ritusque antiquos retinere, in celebranda inprimis S. Synaxi adhiberi solitos; templorum paroecciarumque normam statumque prioribus comitiis decretum servandum; verbum Dei præter præcones ab ipsis Episcopis initiatos, a nullo alio annunciandum; ab Episcopis vero tales etiam esse consecrandos, qui S. Eucharistiam bina sub specie sint dispensaturi; Regem denique esse interpellandum, ut pactum hoc ratum haberet idemque a Papa fieri curaret.

Eodem tempore comitia vetarunt Picardos suam interim propagare

¹ Relatio Burgii de 31. Oct. et Campegii de 6. ac 7. Dei. 1524. Ordines Moraviæ renuerunt Pragm legatos mittere. Quoad opem contra Turcas dandam declararunt, se prius nosse oportere, quid provinciis aliis et Hungariæ præsertim agere visum fuerit. Legatus technis fratrum de Pernstein adscribit spem hanc frustratam; meminit Moraviæ male contentis etiam in curia Hungariæ non deesse fautores, omnisque mali labem in nimia Regis beniginitate versari.

² Relatio Burgii de 5. et 26. Dec. 1524.

³ Relatio Burgii de 20. Jan. 1525.

doctrinam sacrisque operari: donec rem istam pacis jam stabilitæ sententia decretoria composuerit.¹

Res hasce bene gestas legati ambo litteris lætitia difluentibus Pontifici significarunt.²

Causa tamen multis adhuc laborabat difficultatibus. Calixtinorum siquidem nonnulli concordiae adversantes, omnem movere lapidem, ne lata decreta legis vim obtinerent, illo nimirum usi titulo: comitia haud rite e trium ordinum justo numero lectis viris coaluisse.

Una rumores spargebant MARIE Reginae hanc unionem haud adeo probari; quæ quidem fama tantum nocuerat, ut Rex necessarium duxerit eandem publicis documentis refellere.³

Denique die S. Georgio sacro comitia innovarunt decreta Januario rogata atque sanctionis obtinendæ gratia, Catholicorum Calixtinorumque tam sacri quam profani ordinis viros lectissimos, sub auspiciis CAROLI Ducis MÜNSTERBERGENSIS Budam deputavere.

Rex 21° Maii festivo apparatu oratoribusque pontificiis stipatus, iisdem aures præbuit.⁴

ZDENKO LEW vice statuum ordinumque Bohemiæ, Regem consalutavit eique decreta comitiorum obtulit obtestatusque est: ab ordinibus Catholicis in devotorum Ecclesiæ filiorum numerum haberi, quotquot eucharistico cibo bina sub specie reficerentur, quum idem facerent, quod Christus ipse faciendum præcepisset.

Post hæc JOANNES PASEK, Utraquistarum nomine declaravit, a se quoque genuinis Ecclesiæ filiis eos accenseri omnes, qui unica specie corporis Christi celebrarent mysteria, quum «fide in Christum animati id facerent.» Ambo Bohemicis usi sunt verbis, quæ dein VENCESLAUS WELHARTICIUS Regis a secretis, latino reddidit idiomate.

Regis loco Strigoniensis verba fecit. Inprimis ordinibus pro exantlato pacis negotio amplissimis laudibus gratulatus, rogavit eorumdem legatos, ut decreta vota que scripto concinnata traderent.

CAMPEGIUS sua vice gaudium summum de eorum adventu testatus, declaravit: se quidquid recti bonique peteretur, lubente animo admissurum.³

¹ Decreta comitiorum collecta vide in chronica Bartholomæi de St. Aegidio Pragensi (Ed. Höfler 1853) pp. 122—5.

² Relatio Burgii de 26. April 1525.

³ Strigoniensis hac vice commendavit Legato, ut Principem Carolum, angustiis rei monetariæ pressum summa quadam auri, ut minimum 1000 florenorum, sibi redderet obstrictum; se pro viribus idem præstiturum. (V. relat. Campegii de 8. Maii 1525.)

⁴ Relatio Campegii de 26. Maii et Burgii de 6. Jun. 1525.

Ast communi huic lætitiæ, qua legationis adventum curia regia oratoresque Papæ salutarunt, modum posuere protestationes ex Bohemia mox perlatae.

Calixtinorum 16 primores et 300 ex equestri ordine, qui se inexorabiles præbuerunt, totidem sigillis munitas regi obtulerant litteras, postulant, ut comitiorum decreta irrita esse juberet. Postea plures ejusmodi libelli subsecuti.¹

Legati Pragenses, his rerum adjunctis ambigui, in exarandis commentariis a Rege petitis, moras traxerunt.

Tunc CAMPEGIUS cum oratoribus e Clero tractare cœpit, et ad commentarium redigendum operam suam addixit. Hunc autem iis concepit verbis, quibus ordines Bohemiæ, concessionem Basileenses, non tam postliminio sancient, quam recenter tantum impetrandas rogarent; quum enim his placitis Basileæ conditis Sacra Sedes nullam hucusque vim tribuisset, Legatus maximi ponderis esse censuit prohibere, quominus eadem nunc pro validis allegarentur.

Bohemis haud res ista probari; siquidem ipsis, decreta comitiorum concessionem Basileensi consona sancienti tantum officium, non vero nova impetrandi incumberet.

Legatus vero vice sua reposuit, se ad decreta comitiorum confirmanda haud esse accessurum, quod nimirum eorum verba generatim sumpta, difficultatibus novis abhinc forent obnoxia. Sic e. gr. quum religiones ritusque antiquos conservandos urgeant, non esse planum clarumque, quinam ambiguo horum nomine veniant? Alio iterum loco statuta priorum comitiorum de templis paroeciisque lata, firma fixaque haberi, quæ tamen Sacram Sedem omnino lateant.

Oratores dein Bohemi vivæ vocis oraculo rem declarare, sed etiam adhærere sententiæ, ut Legatus Papæ Pragensium comitiorum placita, in cumulo, ut aiunt, tota integraque confirmaret.

CAMPEGIUS animo perturbatus subjunxit: «Bohemos ne tum quidem postulare plura potuisse, quum vel ipsi Sacræ Sedi dominarentur!»²

Strigoniensis, obfirmatam hanc purpurati mentem haud probans iterato asseruit: non oportere Bohemos spe frustratos dimitti; CAMPEGIUS contra hanc SZALKAIANAM indulgentiam moleste ferre, quin etiam reprobare. Quem

¹ V. Palacky loc. cit. 550.

² Legatus — ut ex querelis ejus 5. Jun. relatis liquet — id etiam graviter tulit, quod a Bohemis in suspicionem vocaretur, quasi cupiditate quadam pecuniarum in negotiis tractandis ductus fuerit. Chronicon Bartosii et meminit spurii hujus rumoris, ac si Legatus pacto sibi magno pecuniarum pondere confirmationem spocondisset. Loc. c. p. 160.

ille dein spe ista conciliare studuit: regem desideriis Bohemorum profanis non ante cessurum, quam causa religionis tuta integraque fuerit composita.

LUDOVICUS hac ratione ad jus fasque adigere Bohemos studuit. Privatis etiam colloquiis mentes eorum flectere cupiens asseveravit: legatum eandem plane ipsis concessionem velle præstare, qua majores eorum Basileæ donati essent, adeoque quieto essent animo, ne latum quidem unguem eos a datis sibi mandatis discessuros.

Oratores Bohemi, re cum regiis consultoribus diu agitata, tandem declararunt, se jam Regis votis satisfacturos esse.

His constitutis CAMPEGIUS bullam — ut aiunt — confirmatoriam exaravit.

Quumque Bohemi, excepta refectione eucharistica sub duplici specie, reliquis Ecclesiæ dogmatibus atque ritibus sese mancipassent, Legatus præcipua fidei documenta litteris intexuit; addita etiam appendice, qua concessionem hæ pontificiæ ea solum conditione ad possessores sacrorum bonorum recentiores extenderentur: ut eadem vel restituere, vel alio de iisdem pacto cum Ecclesia transigere teneantur.

Bohemi collatis inter se diligenter consiliis, 5. Junii BURGIO significarunt se bullæ huic assentiri minime posse, quamvis non adversari, quominus Legatus illam componat, Regisque interim committat arbitrio; comitiis proxime instantibus se eandem ordinibus regni sancendam exhibituros; nunc vere maxime optare, ut comitiorum novissimorum decreta demum confirmentur.

Legatum tamen nihil horum flectere potuit; negotium itaque abruptum; Bohemi vero reditum parantes polliceri se in comitiis proximis, quæcumque demum obstarent, superaturos esse.

CAMPEGIUS labore hoc irritum exulceratus Bohemos arguit, privato eos studio magis quam religionis animari.

BURGIIUS quamvis ab eo non dissentiret, pro sua tamen sagacitate haud negavit virorum quoque principum commodis aliquid deferendum. «Jam ab initio — sic ait — minime sibi affulsisse spem fore, ut Bohemiam totam sincerus religionis ardor pervaderet; ideo haud neglexisse se eorum quoque auxilium, quibus vel amor proprius, vel hostium contendorum ardor ad agendum calcar addiderit!»

Hic nimirum causam præcipuam, cur negotium interruptum sit, tum in ea Bohemorum procerum anxietate sitam suspiciebat, ne dissidentes dein ad arma rusticos ipsos concitarent; tum in turbis Hungariæ, tum

denique in dissidiis inter ZDENKONEM LEW ac HENRICUM de ROSENBERG jam tunc vigentibus.

Verumtamen, quum in rei summa omnes fere convenerint et de modo formaque agendi nonnisi disceptaverint, Legati Papæ et Strigoniensis ipse non statim despondebant animum, quin etiam spe læta freti comitia Pragensia præstolabantur.¹

Et re ipsa vera, civitas Pragensis, datis litteris, bene sperare jussit Legatum; proximis comitiis omnia, quæcumque unionem morarentur, sublatum iri.

Princeps vero CAROLUS iterum iterumque viva voce declaraverat causam, si umquam, certe nunc faustissimo omine fluere. Fœdus quoque Catholicorum cum Calixtinis porro floruit, qui consortis viribus impetum in Picardos moliebantur.²

Sola fuerat factio ROSENBERGIANA, quæ divulsa a cæteris, Picardisque sociata ad ZDENKONEM LEW profligandum intendebat animum. Hæc partium studia, privatis etiam circa jura — ut aiunt — possessionaria motis litibus, vehementius incendebantur, nec multum jam aberat, quin civile bellum palam erumperet. Rex itaque utriusque factionis lectos viros Budam accersivit; quibus dein reconciliandis ineunte anno 1526 BURGIIUS quoque gnaviter operam navavit.

Comitiorum mense Aprili celebrandorum erat contentionibus finem imponere atque Sacræ Sedi concordiam religiosam optanti, tandem satisfacere. Ad rem hanc prospere conficiendam BURGIIUS auctor fuit Regi, ut SZALKAIUM pro se deputeret. Is quidem jussis lubens stetit, ast propter turbas Hungariæ pedem e regno movere minime ausus est. In conventibus interim Kollini et Kutenbergæ habitis, rixae novis flammis incensæ meliorem spei frugem velut in herbis iterum decoxerant.³

V.

Sacræ interim Sedis ejusque Legatorum expectationi, haud adeo lætus transactionis cum Bohemis magistroque Ordinis Teutonici respondit even-

¹ Relatio Campegi de 6. Jun. 1525. et Burgii de eodem die. Necnon litt. Campegi ad Regem Polon. 10. Jun. (V. Acta Tomiciana VI. 272.)

² Relatio Burgii de 18. et 30. Julii 1525. item de 30. Nov.

³ Relatio Burgii de 16. et 30. Nov. 1525; item de 23. Jan; 2. Febr. et 12. Mart. 1526.

tus; quid? quod Hungaria etiam gravioribus in dies periclitabatur temporibus.

LUDOVICUS in septimum diem Maii 1525. comitia Pestinum indixerat. Motus per diversas regni partes exorti velut præludere videbantur validioribus mox contentionum tempestatibus. CAMPEGIUS quidem minime neglexit attentum reddere Strigoniensem, regni cancellarium, ut animum ad hæc infausta intenderet auspicia. Interpellavit continuo eundem, velit, obviam ire turbis atque efficere in comitiis, ut et regia auctoritas vindicaretur et bona fisco erepta resarcirentur.

Archipræsul hic certus affirmavit legato, Regem ad turbas præcavendas jamjam applicuisse animum, in pomoeriis urbis duo armatorum disposuisse millia; cæteroquin cœtum nobilium omnem a prælatorum procerumque prorsus nutu pendere.¹

Attamen vehementer erravit. — Conventus armatorum nobilium magno numero undequaque confluens, minaces mox vultus induere, quin etiam Regis, arma ponere jubentis imperium auspiciumque abnuere; oratores eorum perturbatam reipublicæ administrationem, procerum fastum, nummos adulterinos acerbius jactitare atque agmine facto poscere: ut Rex tot malorum fabricatores sede dejiceret, sin minus, omnes strictis ensibus eorum jugulandos.

Interea Legatus Papæ conscriptos in curia patres conveniens, iisdem exhibuit Pontificis litteras, quibus ad bellum Turcis inferendum monerentur.

BURGIUS quoque, primoribus id petentibus, nobilium cœtus in campo Rakosiensi tumultuantes adivit, lectisque Papæ litteris, orationem ad eos ignibus plenam habuit. Erectis auribus excepta oratio. — Antesignanus eorum VERBÖCZIUS gratias impensas Pontifici benevolentissimo retulit, Sacræque Sedis immortalia in Hungariam merita deprædicavit.

Proximo dein die, erat is 13. Maii, 60 delecti viri vota nobilium Regi proposuere: senatum regni mutandum, assessores ex ordine nobilium quoque accersendos; ministeriis reipublicæ domusque regię præter Hungaros, præficendos esse nullos; Cæsaris et reipublicæ Venetæ oratores a Regis conspectu relegandos; amovendos præterea Germanos «utique quotquot essent apprime Lutheranos, quum hujus furfuris hominibus commisceri et in Sedem Apostolicam, tot in Hungariam meritis auxiliisque fideliter præstitis conspicuam, cum iisdem seditionem movere, minime velint.»

---

¹ Relatio Campegii de 8. Maii 1525.

Quum vero Rex eorum votis deferre nunc adhuc renueret, coetus nobilium decrevit, quinque abhinc hebdomadibus (24. Junii) viritim omnes armatosque consurgere, Hatvanium congregari, deque sanandis regni malis ac defendendis finibus tractari.¹

Rex autem illis conventu Hatvaniensi interdixit, et comitia in diem s. Michaeli sacrum Budam convocavit.

Ast quisque tunc jam animo præceperit, nobiles regiis mandatis minime obsecundaturos, conventumque Hatvaniensem non tam inveteratis malis esse consulturum, quam novis potius aditum aperturum. — BURGIIUS quoque persuasum sibi habuit, nobiles sinceris quidem animari consiliis, bonumque sectari commune: «Attamen — ita fatebatur — populum libertatis percupidum minime posse tenere modum, novaque continuo desideria protendere!»

CAMPEGIUS eadem in duces commotionis fiducia ferebatur, subme-
tuebat tamen turbam nobilium egenorum, quæ utique nullius rei jactura angeretur, ad omnia fore paratam: «Faxit Deus! — inquit — ne seditio moveatur! periculum instat, sane gravissimum!»²

Hæc ille verba jam Albæ Regiæ exaravit, in itinere Italiam versus constitutus.

A CLEMENTE enim P. VII. revocatus medio Junio ex Hungaria discessit; dum BURGIIUS porro quoque hic moratus, solus postea pro Sede Apostolica legatione functus est.³

Jam tunc, qua late patet, Hungaria factionum tumultibus personabat. Dum enim antesignani nobilium omnem movebant lapidem, ut conventus Hatvanini certo celebraretur, procures quoque sumptibus minisque minime parcentes id unum agebant, ut eundem disturbarent. Provinciarum tamen (comitatus vocamus) pars longe major ZAPOLYÆ VERBÖCZIOQUE suffragabantur.

Regis interea curia probe gnara, resistendo augeri difficultates, induxit animum impetui huic validissimo fecte ad tempus cedere, nec irritum conventum Hatvaniensem facere, quin votis etiam ejusdem obsecundare, Germanos aulæ præfectos, et vel ipsum viceregem (nobis palatinum) nobilibus exosum, judicem item curiæ iisdem devovere.

¹ De actionibus Comitiorum quidam e comitatu Legati relationes concinnavit quotidianas quas dein Campegius commentariis suis junctas d. 26. Maii Roman misit.

² Relatio Burgii de 25. Maii. 1525. et Campegii de 18. Jun.

³ Rex discendentem Campegium summis honoribus donisque pretiosis cumulatim valere jussit. Ex rationibus enim regiis a. 1525. liquet, octo crateres argenteos et 40. ulnas byssi, ad 1207. flor. Campegio donandas esse cemptas.

Comitiis nondum auspicatis, Rex atque Regina majorem Germani comitatus partem missam fecere; GEORGIUS BRANDENBURGICUS, Caesarisque legati regno excessere.¹

Rex porro, postquam 4000 florenis ab oratore pontificio mutuo acceptis famulitium suum adornasset, eodem BURGIO viæ comite, 2. Julii Hatvanium petiit. — Turbae nobilium huc catervatim confluxere, plus septem millibus homines. Regem in conspectum venientem reverenter excepere. VERBÖCZIUS dein, quid vellent, quidve sentirent, patrio sermone disseruit. Recensuit confusam reipublicæ profligatamque speciem; nobiles malis medendis multoties incassum remedia quæsisse. «Novimus equidem — ita prosequabatur — Majestatem Tuam culpa vacare omni; perspectam nobis esse benignitatem Tuam, ast reos esse proceres, quotquot impotenti avaritia obcæcati, neglecto bono communi, pravis Regem seduxissent consiliis! Salutem ipsius Regis rei que publicæ sibi postulare, ut eos qui officio perfide functi sint, sede moveret, inque eorum locum honestos ac patriæ amantes viros subrogaret. Si hoc faceret, mox visurum se, nondum esse extinctam penitus illam Hungariæ fortitudinem, quam olim trepidi hostes prostratique suspexissent!»

Hæc nobilium odia inprimis in LADISLAUM SZALKAI Archiepiscopum Strigoniensem, una cancellarium, deinde in STEPHANUM BATHORI viceregem, AMBROSIIUM SÁRKÁNY curiæ judicem, atque ALEXIUM THURZÓ præfectum ærarii exarserunt.

Horum igitur relegationem imperiosius urgere, imo vero in eorum locum, altero statim die, concrepantibus universorum suffragiis, clientes suos sufficere.

In primam magistratus principemque sedem — viceregis — VERBÖCZIUM evexere; cujus quidem electioni rex ipse accedebat, reliquorum vero officiorum candidatos sibi reservavit nuncupandos.²

Nobiles gregarii hosce triumphos atque domus etiam regiæ nunc jam emollitæ favores in suam rem convertentes, plures condidere leges, quibus tam in administrandis provinciis quam in senatu regio, summa rerum ipsi potirentur. Vectigalia tamen indixere tenuiora, nec ea constituerunt remedia, quæ ad præmunienda pericula forent idonea.

Igitur ne quidem post conventum Hatvaniensem lætior rerum facies; immo vero perturbator. Factio enim, quam aulæ dixerimus, profligata

¹ Relatio Campegii de 18. Jun. et 23. Jul. 1525; item Burgii de 5, 6, 20. et 23. Jun.

² De conventu Hatv. Burgius refert 2. et 10. Julii.

nunc et duce etiam exauctorato vicerege orbata, missis regni tuendi curis, ad unam inhiabat potestatem recuperandam vindicandamque injuriam. Triste profecto documentum, toties jam repetitum, in tantum nimirum hinc inde excrescere factionum inter se odia: ut iisdem obdurati cives, non optimorum tantum consiliorum monita, — sed vel propriæ salutis commodique præcepta surdis auribus excipiant! VERBÖCZIUS modo creatus vicerex, qui unum id egit, ut sepositis partium studiis paci interiori firmandæ vacaret, sibi relictus solus veluti constitit. Officio summa qua par erat solertia se suaque devovere; rem domesticam Regis apte disponere; stipendiorum rationes probe cauteque ducere; omnes denique ad munus bene gerendum incitare: hæc meta, hæc summa laborum erat. Justitiæ quoque ac temperantiæ eximium dederat specimen, quum litem de quodam possidendi jure summi momenti, Regem inter ZAPOLYAMOUE agitatam Regi adjudicaverit, minime anxius, ne patrono displiceret.

BURGIUS illi sincera mente opem tulit, nec ullus dubito asserere, quin ejus imprimis hortatu CLEMENS P. VII. viceregem recens electum, litteris gratulatoriis cohonestaverit.¹

Orator Papæ, utut viceregis industriam amplissimis commendaverit laudibus, haud fausta tamen eidem ominabatur, quum Regis latus non is stiparet cancellarius fide dignus, qui præclaris VERBÖCZII coëptis impense suffragaretur.²

BURGIUS postquam malorum Hungariam prementium indolem originesque perspectas haberet, id egit, ut regni summis subselliis viri præficrentur privato studio vacui, solertes atque rerum gerendarum instructi dotibus. Inprimis curæ fuit, ut cancellarii dignitate STEPHANUS BRODARICIUS Præpositus ornaretur. Quumque vere primo anni 1525 Strigoniensis missionem tandem petiisset, Legatus impetravit a Rege, ut BRODARICIUS illi successor designaretur. Ast Regina et Strigoniensis quoque suos quisque exhibere clientes.

Comitiis quoque Hatvanio solutis, antistes ille novas semper nominationi moras opposuit, ut vacante munere, ejusdem summi momenti negotia uni sibi porro vindicaret.³

Hæc ipsa res summo etiam Pontifici magnopere curæ cordique fuit, atque in nominatione BRODARICII magnam spem collocans, eum tunc Romana

¹ Hæ Papæ litteræ nos quidem latent, ast legimus Verböczii gratiarum actionem, quarum exemplum v. in tabulario Vaticano de 20. Sept. 1525.

² Relatio Burgii de 10. Oct. 1525.

³ Relatio Burgii de 2, 11 et 18 Jul. 13. item Sept.

legatione functum, remisit, datisque mandatis informavit et gravibus etiam verbis commonuit de reddenda ratione, quæ ipsi, ni expectationi responderit, incumberet quam rigidissima. Eodem tempore litteris ad Regem et Strigoniensem — ut aiunt — brevibus datis, ejus nominationem studiosissime commendaverat.¹ Scriptæ hujusmodi commendationes a Rege quoque Poloniæ et Archiduce FERDINANDO Budam perlatae sunt.

BRODARICIUS ineunte mense Septembri Budam pervenit. BURGIIUS a VERBÖCZIO adjutus omnia movit, ut designatio hæc ruptis moris fulminaretur. Rex haud adeo invitus MARIE quoque persuasit, ut clientem suum missum faceret.²

Verumtamen Strigoniensis, varia obtenta specie, negotium in menses prolatavit. Munus hoc amissum purpura compensari desideravit, cujus spem CAMPEGIUS atque BURGIIUS ipsi pro tractatione Bohemica fecissent.

Nunc vero (1° Decembri 1525) Rex Romam peculiarem misit cursorem, datis ad Papam litteris, quibus pro Strigoniensi in senatum purpuratorum evehendo sese interponeret;³ simulque Legatum, ut ei hac in re adesset, interpellavit.

BURGIIUS anceps hæsit. Strigoniensem, quod is privatis studiis indulgeret, summo hoc Ecclesiæ fastigio minus dignum existimavit. Ast simul prævidit, eum, si palam ei refragaretur, sibi fore infensum, Regemque ipsum a se abalienaturum, nominationem ipsam BRODARICII futuram esse dubiam, omnia denique circa se difficilia atque implicatissima. Adeoque induxit animum, ut arte quadam in rebus politicis passim adhibita, sese expediret: cursori nimirum regio litteras pro Strigoniensi commendatitias tradidit, quibus dein ipse per nuncium privatum, vim omnem adimeret.⁴

Pontifex haud quidem censuit Strigoniensem jam purpura ornari, ast potentissimum hunc Ecclesiæ principem, qui teste BURGIO «multo magis regni habendus esset arbiter, quam in Anglia (WOLSEY) archipræsul Ebora-censis», quantum in eo erat, leniter tractari voluit. Litteræ ad eum datæ, affectu vere paterno redundant, quem tamen supremi pastoris jam severe objurgantis, jam etiam serio monentis permixta auctoritas reddidit efficacior.⁵

¹ V. in tabulario Vatic. hæ Papæ litteræ de 8. Aug; responsa item Regis ac Szalkaii, nec non Brodaricii ad Papam Buda dd. 13. Sept. et 30. Nov. 1525.

² Relatio Burgii de 13. Sept. et 26. Nov.

³ Ludovici hæ litt. de 30. Nov. 1525. quibus innuit se jam tertia vice Archieppum commendasse, in Tab. Vatic.

⁴ Relatio Burgii de 1. Dec. 1525.

⁵ De 21. Jan. 1526. in Tab. Vatic.

Hisce igitur Pontifex minime omnem spem purpuræ sustulerat, immo vero vias ad eam planas aperuit.¹ BURGIIUS etiam longius progressus cancellariæ ocus tradendæ negotium, primum velut gradum proposuit. «Maturabo rem — ita Strigoniensis respondit — atque in omnibus omnino religionis atque reipublicæ causis, pontifice dignas inibo rationes. Quantum ad purpuram, cedam divinæ Sedisque Sacræ voluntati. Hanc equidem dignitatem numquam sectabar, neque nunc exopto, quum tantis sit molestiis expensisque obnoxia, quantis ferendo is non sum, pauper ego homuncio! Quodsi Suæ Sanctitati placuerit me insigniri purpura, haud quidem recusabo; ast etiamsi renuerit, non ideo officio solertiæque defuero!»

Tandem ineunte Martio se abdicavit summi cancellarii munere, cui deinde Rex BRODARICIUM subrogavit, eique infulas Sirmienses detulit.¹

Ast BURGIIUS hic nondum gradum fixit. Cancellarii dignitati par erat magistratus ærarii. Huic igitur BURGIIUS PAULUM TOMORIUM mitratum Colocensem existimavit fore apprime idoneum, qui concussas rei monetariæ rationes apte componeret; virum religione fideque eximium, qui ab ineunte ætate usu arcanisque rerum fiscalium imbutus, suis adeo charus esset popularibus, ut tributa ab ipso irrogata et sine mora sancire et etiam pendere vellent; dum hucusque imposita, vix exactores oculatissimi plena recepissent.

TOMORIUS quidem asseveravit se præfecturam thesauri refugere, quod probe noverit se officiis eidem junctis parum fore idoneum; ast BURGIIUS non is fuit, quem remoræ hujusmodi difficultatesque a proposito abstererent. Etenim utut sciverit Colocensem vehementer refragaturum, speravit tamen eundem ad nutum Pontificis emolliendum atque ærarii præfecturam, dummodo necessaria sibi ad munus tribuantur, tandem admissurum.

Id ut obtineret, Papam interpellavit: TOMORIO ad restaurandum ærarium opus esse 40—50000 florenorum, ut et domui regiæ et propugnaculis — ut aiunt — confinium de annona providere interim possit, dum vectigalia solita suppeditarentur. Idem auctor fuit Pontifici, ut totam æris summam in Hungaria ab eo collocatam (5000 flor. auri, argenti item 30000) TOMORIO cederet; præterea eidem, in mensa quadam argentaria Florentina, ad 20,000 flor. auri fidem faceret.²

Ast consilia hæc benevole sapienterque concepta spe frustrata sunt.

¹ Pontifex nec in litteris de 5. Jan. 1526. Ludovico Regi datis, vota illius omnino repudiat. (Litt. in Tab. Vatic.) In curia Pontificis id quoque agitabatur, ut Tomorius Archiepiscopus Colocensis, vel sane ipse Brodaricius purpura insignirentur. Ast Legatus contradixit, ne tali consilio Primas regni deprimeretur et irritaretur.

² Relatio Burgii de 5. Mart. 1526.

Turcarum enim apparatus finibus regni imminentes TOMORIUM mox eodem vocavere.

VI.

Autumnescente anno 1525 diversis quidem viis ejusdem tamen tenoris percrebescentes nuncii hoc unum indubium reddidere, Turcarum Imperatorem bellum Hungariæ parare.

Ad finem vergente Septembri qui Archiepiscopo Colocensi fuerat a secretis, incideratque in manus Turcarum aulæque traditus erat Sultani, notum fecit: Balibegum jussum esse Petrivaradinum aut aliam ex arcibus finitimis capere, vel hæc si non succederent molimina, novam exstruere Savum inter et Danubium arcem. Tunc Archiepiscopus, qui simul inferioris plagæ supremus dux exstitit, oras petiit Savi, spe bona fretus prælio se accingens.¹

Sed ipsum non sunt aggressi. Sine triumpho bellico TOMORIUS tamen redire noluit. Nonnullarum navium tectus præsidio, Turcarum ingressus ditionem, quatuor a Sabacz milliaribus civitatem quandam Turcarum ad incitas redegit.²

Faustus hic successus animum reliquis non addidit, immo paucos hos, qui cum copiis suis e regione Petrivaradini erant procures, ad has revocandas induxit. Nunc et ipse Nuntius Pontificis declaravit, sese quoque 300 illos pedites, qui ære pontificio per plures alebantur jam ibidem menses, revocaturum. Minas has, quibus calcaris solum adinstar uti voluit, effectui mancipare revera debuit.³

Tunc, primis anni 1526. diebus, TOMORIUS ingressus curiam regiam, munere imperatorio sese abdicavit. «Vix spero — ita BURGIIUS refert Romanam — me illi posse persuadere, ut rursus dignitatem recipiat. Clare tamen omnino perspiciens, inferiores regni plagas salvari vix posse, nisi resignationem ipse retractaverit, totus in eo ero, ut ad hoc illum adducam.»⁴

BURGIIUS nulla affulsit spes. «Regnum istud — inquit — impar est omnino semet defendendo. Ab inimici pendet nutu. Castris confinium custodibus provideri nequit. Quomodo expectandum feliciter posse eos

¹ Relatio Burgii, 2. Octobris 1525.

² Relatio Burgii, 29. Octobris 1525.

³ Relationes Burgii, 16. Novembris, 30. Decembris 1525.

⁴ Relatio Burgii, 14. Januarii 1526.

conserere cum Turcarum copiis manus? Rex adeo est pauper, ut vel victus sæpe penuriam patiatur. Domini dissentiunt. Nobiles factionibus separantur. Si vel concordia ipsos jungeret, vix tamen possent felici marte quidquam, deficiente apparatu bellico, tentare. Semel in aciem educere possent, sed et profligari. Nec unicum est illis præsidium, ad quod sese recipere valerent, auxilium exspectaturi. Sed unde ipsis veniret auxilium? Ex Germania nullo modo; magnarum etenim turbarum et ipsa est theatrum; qui in Germania sunt principibus suis obedientiam denegarunt, superque hæc omnia nativi Hungarorum sunt inimici. Polonia pace jungitur Turcis. Rerum quidem bellicarum haud multum sum gnarus, sed adeo usque non cœcutio, quin viderem, regnum hoc salvum vix futurum, si magna adveniret Turcarum manus. Unica superstes videtur via: principum nempe christianorum confœderatio, quam tamen minime spero. Hinc Sanctitas Sua solum juvare posset. Sed bene angustias novi Ecclesiæ, scio etiam relictum sibi Pontificem multa haud valere. Quæ relationes gratæ nequaquam erunt Suæ Sanctitati. Teneor tamen verum pandere. Mallem amœniora scribere».¹

Hungariæ Rex cum toto regni senatu compositis manibus jam-jam appropinquare cernebat excidium. CLEMENS tamen P. VII. regni, cui tale imminabat periculum, curam haud abjecit.

Primis diebus mensis Februarii 1526 quos principaliores habebat collegii purpurati, aliorumve regnorum Romæ existentes legatos ad consilium Pontifex vocavit. Scire illos voluit, quæ Hungariæ de statu BURGII retulit, et oratoribus injunxit, ut eorum principes stipe instructos quo ocius in Hungariam mitterent delegatos, qui finitimis in provinciis, in Bohemia præsertim, pecunia milites conducerent.

Paucis vero post diebus litteras dedit tum ad Imperatorem, tum ad reliquos principes; specialem vero misit ad HENRICUM VIII. Angliæ Regem legatum, hortatus, ut, quemadmodum «defensorem fidei» deceat, factis quoque se exhiberet.²

Hæc omnia vero ad aures etiam Regis Hungariæ perferens, certum illum reddidit de suo collegiive Cardinalium auxilio præsentissimo, enixe

¹ Relatio Burgii, 18. Januarii 1526.

² Litteræ P. P. Clementis VII. ddo 9. Februarii 1526. ad Imperatorem, ddo 22. Februarii ad Galliæ regem in Archivo Vaticano (Theiner, II. 659. 660.) Ghinucci, Vigorniensis (Worcester) Episcopus 7. et 15. Februarii, Cardinalis Campegius 8. Februarii datis Romæ litteris certiore reddunt Cardinalem Wolsey de illis, quæ Pontifex disposuit. (Calendar State of Papers IV. I. 882. 895.)

simul monens Regem nationemque, ut indefesso labore agant ac perseverent in tuenda, defendendaque patria.¹

Dies erat quarta Martii, dum BURGIO in conventu procerum præsidentibus Rege ac Regina litteras prælegit Sanctissimi Patris. Enixe ipse quoque præsentes precatus, ut finem imponerent discidiis, ruptoque otio labori demum se accingerent, illaque absque mora conferrent, quæ salvanda posceret patria, sacrificia.

Vix erat in coetu, cujus viscera non commoverentur. Præsentium oculos lacrimæ ornavunt. Proceres grates rependentes paternæ Pontificis sollicitudini laboribusque optimis Nuntii, officiis sese non defuturos promissere. Ita placuit, ut magnates dimidiam banderiorum (copiarum domesticarum) suorum partem usque ad 25. Martii in castella mitterent confinium, alteram vero dimidiam bello jam aptatam, ad comitia die S. Georgio sacro secum adducerent; quilibet præterea e nobilibus possessionariis decimum quemvis suorum jobbagyionum (vernaculorum) armis eousque provideret, ut ad primum Regis nutum ad castra convolare possent. Copias vero seipsum ducturum, Rex spopondit.²

At, quem momenta parere solent, erat hic ardor omniave tunc conclusa. Incassum nobilium expectabat TOMORIUS banderia, in vanum propriis suis copiis undecimum jam in mensem residua pendere urgebat stipendia, quæ ipse ex proventibus Archiepiscopatus, mutuisque amicorum, quadraginta fere millia florenorum, pridem iam solvit. Nihilominus, ut ducentos possit conscribere equites, quinquagintave instruere naves, BURGII ipsi dedit pecunias, una promittens, ducentos alios pedites illi sese conducturum. Precibus ejus enixis TOMORIUS promptum se exhibuit Petrivaradinum reverti, huicque castro de victu et milite providere, ut, si oppugnaretur, eousque saltem par existeret resistendo, donec nova providerent comitia.³

Omnes ab his, quibus armata adesset nobilitas comitiis, regni defensionem lætiora accepturam sperabant incrementa. Regina tamen, tumultuosos pertimescens motus, armata noluit comitia. Ejusdem animi anxii Rex quoque erat, ac vice quadam sermonem miscens cum oratore Pontificis, candide fassus est: «Plus Hungariæ, quam ipsius Turciæ timeo Turcas». BURGII tamen reponens, tunc fore causam timori æstimabat, si regni causam Rex negligeret, adversariis tunc, quæ malevolo versantur

¹ Pontificis non vidimus epistolam, responsum tantum Ludovici Regis 4. Martii datum.

² Relatio Burgii, 5. Martii 1526.

³ Relatio Burgii, 27. Martii 1526.

animo, fundatis querelis tegere valentibus; dum regni si annueret votis, inimicos illis privaret armis, quæ maxima pariant pericula.»

Nec solum erat timor, qui armata comitia servari Regi dissuadebat. Priusquam in castra se reciperet, viginti fere millibus florenorum opus erat Regi, banderia ut instruat, comitatumque suum adornet. Ipsam mensæ supellectilem auream rex jam oppignoravit difficilique negotio parvam pro supellectili culinæ potuit habere pecuniam mutuam.

Armata proinde nolens servare Rex comitia, Budam regni convocat status et ordines. Plures qui erant in senatu regni, quin removendis impedimentis vel digitum admoverent, protestabantur declarantes, regni excisi nequaquam se fore reos, sed Regem unum, utpote qui bona ab illis accepta consilia effectui dare renueret.

Jure merito proin orator Pontificis conqueri potuit, nec minimum adesse ordinis disponendique laboris vestigium, imo in pluribus vel ipsam deesse voluntatem, regnum qua vellent salvare suum. «Magis magisque in dies perspicio — hæc verba sunt ejus — talem esse regni hujus statum, spem qui excludat omnem. Talibus iam nunc rerum adjunctis, quidni futurum, si aderit hostis? Centenas in partes regnum dividetur totum, centenisque imperii cupidis. Fortiter irrumpentibus Turcis tota subditur jugo alieno Hungaria, nec memoriam servabit nationis Hungariæ posteritas!»

BURGIUS igitur nequaquam voluit testis adesse prævisæ cladis, quam avertere nequibat; ut revocaretur, rogabat; talibus tamen semper innixus rationibus, talibusque modis, quibus nobilis illius indoles nec minime valeat obfascari.

Occasione fatetur omni, se loco periculis confertissimo libentissime Pontifici famulari velle, ipsius tamen in Hungaria præsentiam utilitate carere omni. Quæ ipsius versabatur in manu pecunia, vix per tres vel quatuor menses sufficere mille peditibus solvendis. Haud decere, oratorem Pontificis paucis tantum cum copiis in regno manere, eo minus, quum ipse dirigere bellum videretur. Porro ipsi in regno permanenti quid tunc, si ad castra convolet Rex, foret agendum? Pontificis, propriusque honor remanere ipsum haud pateretur. Quomodo vero castra sequi ipse valeret, dum nec equi, nec tentoria præsto illi sint, nec pecunia, nec occasio hæc ut sibi acquireret? Mille stipatum militibus, eum qui Pontificis fungatur negotiis, castra sequi minime quidem decere!

Vix sperat, Pontificem, quæ Hungariæ necessaria sunt liberandæ, donare posse. Sin minus dederit, idem esse, ac oleum et operam perdere.

Ducenta aureorum millia regni liberando sufficerent. Si tantam, aliis quoque concurrentibus principibus, mitteret stipem Pontifex, gloriosissimum absdubio ederet opus. Si autem hoc par non foret præstando, bona quadam sub specie ipsum revocaret, una faciens potestatem, pecunias in manibus adhuc existentes Archiepiscopo Colocensi tradendi, quo hunc supremum ut retineat imperium, permoveret, simulque instructionem arcis Petrivaradini, nec non remigum collectionem possibilem redderet, sine quibus hosti via usque ad arcem Budensem pateret.¹

Nuntio tam atris coloribus res delineante, Rex contra eius nutum ex urbe principe discessit, tempus, usque ad inauguranda comitia, venando Strigonium inter et Visegrad fallere intendens. «Ita ergo — BURGIVS amaro scribit animo — ostium templi clausimus Jani, dies quasi ageremus pacis securi».²

Tres erant post Regis discessum elapsi dies, quum ex improvise TOMORIVS die 15. Aprilis Budæ aderat. Certum illum adtulit nuncium, Sultanum relicta sede sua principali, iter esse ingressum, expeditionisque susceptæ non alium esse finem, quam oppugnationem regiæ urbis Hungariæ.

TOMORIO socio BURGIVS Strigonium properavit, Regique auctor exstitit, ut Budam reverteretur. Hic consultationi nunc dabantur initia. Primum summeque visum est necessarium, TOMORIVM Petrivaradino servando reddere aptum. Omnes munificentia sua BURGIVS antecessit præclarum dando exemplum. Quingentos obtulit Archiepiscopo pedites ducentosque equites, aliquotve tormenta bellica. Mox Archiepiscopus Strigoniensis exemplum est secutus promittens, se quingentos equites Petrivaradinum esse missurum. Regni vero senatus viginti florenorum millia et quinque millium florenorum valoris pannum TOMORIO tradidit, qui his instructus 25. Aprilis iter suscepit. In tempore appulit Petrivaradinum, ut civitatis regionisque incolas fuga jamjam elapsuros retineret.

Ipsa nihilominus recedente senatus regni iterum incuriæ se dedit. «Si re ipsa Sultanus advenerit — hæc BURGIVS refert — quod tam sæpe dixi, denuo repeto. Velit Sanctitas Sua regnum perditis adnumerare. Ingens ubique regnat confusio, omniave, quæ bello gerendo sunt necessaria, desunt. Odium et invidia status ordinesque tenent. Sultano rusticis libertatem promittente, majorem hi probabiliter excitarent seditionem, quam tempore expeditionis cruce signatorum. Rege vero libertatem hanc illis donante, animos nobilium hac re abalienaret.»

¹ Relatio Burgii 27. 29. Martii.

² Relatio Burgii 11. Aprilis.

Eodem tempore FERDINANDI Austriæ Archiducis in aula id agebatur, ut Pontifex liberationem Hungariæ Archiduci committeret. Sed Pontificem BURGIIUS reddens attentum de summa, quæ Hungaros inter et Germanos, obtineret similitate, monuit ne tale quid fieret, quo nihil in melius, sed in pejus omnia verterentur.

Inveniebantur quoque, qui regni liberationem a comitiis expectarent. BURGIIUS tali non animabatur spe. Metum ipsius mox tristes comprobarent eventus.¹

VII.

Die appropinquante S. GEORGIO sacro, indictis comitiis statuto, factio, quæ amoto in comitiis HATVANI celebratis viceregi adhæsit, cum hujus sequacibus fœdus constituit, nilque intentatum reliquit, quominus majores sibi lucrarentur in comitiis partes; simulque cum Rege et Regina intimum fovit commercium.

Arcana hujus factionis Nuntius ignoravit consilia. Tandem, ipso in limine comitiorum, aulam arcto jungi cum BATHORIANIS fœdere cognovit. Tunc semel atque iterum Regem oravit, conjurationibus ut se abstinere, dignitatem nempe regiam haud ferre, ut subditorum aleret discidia illaque in proprium verteret commodum. Nihil LUDOVICUS Rex conjuxque ejus prætermisit, quo Nuntium placarent, ipsum promissa strage adversariis in comitiis inferenda delinirent. Nova sperabant tributa decernenda, removendaque omnia mala. «Majestates Vestræ — sapienter ita monuit Nuntius, — multum subministrant igni fomitem, latius, quam desiderarent, ignis grassabitur, vix fausto eventu». Verba optato carebant fructu.²

BURGIIUS de continuo Pontificis Regem certum fecit auxilio. Ipse quoque ratum habuit, necessarium fore Regi ut de securitate sibi consuleret, finemque rebus imponens turbidis, ordinem constantem stabiliret. Duo sese offerebant huic fini apta media: vis externa et remedia medendis malis afferenda. Primum nunquam suasit. Ut vero mala pacifice sensim evanescerent, hoc ipse æstimabat necessarium, ut Rex supremis dignitatibus aptos idoneosque præficeret viros, cuilibet jus tribueret suum, expensas denique supervacaneas tolleret omnes. Quæ si caute ac moderate attentisque semper rerum adjunctis ad effectum deducta fuerint, armata haud opus futurum manu.

¹ Relationes Burgii 14, 25. Aprilis 1525.

² Relatio Burgii 15. Maji.

Nihilominus, si justitia ac jus vigori sine contradictione restitui nequiverint, Sanctitatem Suam etiam exercitum non denegaturam.

Sed Rex factionis hujus singularia sectantium auxilio contentus nequaquam erat. Die 4. Martii accersens BURGIIUM huic aperuit, JOANNEM ZAPOLYA, qui magnis stipatus copiis comitiis interfuturus erat, plenæ potestatis gubernatorem sese eligi intendere, rogavitque Nuntium S. Sedis, ut his præcavendis ter millia conduceret peditum, quasi illos ad arces confiniorum mittere vellet, re ipsa tamen eo fine, ut securitati aulæ præsidio sint.

Maxima comitiorum pars revera BATHORII ex factionis coaluit asseclis, quæve comitia in Hatvan decreverunt, rescissa sunt. STEPHANUS VERBÖCZI, viceregis dejectus dignitate, proscriptus est, STEPHANUS vero BATHORI rursus primo regni subsellio potitus.

Quas tulerunt leges Regem deprecantur, «ut Majestas Sua dignaretur auctoritate ac potestate sua, quam habet, uti; omniaque ad gubernationem regni pertinentia, maturo consilio agere et administrare, tam illa, quæ ad proventus Suæ Majestatis bene requirendos et augendos ac recte dispensandos, quam omnia alia, quæ ad defensionem ac libertatem et alias necessitates regni spectant»; comitia denique, ut nonnisi magnæ necessitatis in casibus convocet; consiliarios suos Regum liberi fore eligere, beneficia ecclesiastica, omniaque demto palatinatu officia abitrio suo posse conferre æque conclusum est.

Qui vero, ut potestas regia novum acciperet robur, prompto animo desideriis aulæ morem gesserunt, illi iidem ordines in his, quæ patriæ exigeret defensio, sacrificiis præstandis liberales haud exstiterere. Ea erat, prout decreta ostendunt, tunc opinio, ordinarios regni proventus, ad ordinem redactis ærarii regni negotiis, publicis pares fore sumtibus.

Imminentis vero belli habita ratione postea stabilitum erat, Regem, prælatos ac proceres oportere, præter privatas quas lex juberet copias, maximo pro viribus numero conducere militem; status ac ordines per se quo citius sub vexillis adesse regiis, necessariaque ordinare, ut Rege jubente pars vernaculorum quinta, summum vero si instaret periculum, horum quilibet aciei adscribi deberet.¹

Decreta comitiorum anni 1526. novum adducere in re politica regni Hungariæ perficienda, stadium visa sunt. MATTHIA rege e vivis sublato om-

¹ Burgius una cum relatione 19 Maji exemplar quoque legis Romam misit. Hoc, quod dolendum, in Archivo non reperitur Vaticano. Duo discrepantia hujus legis exstant exemplaria. Alterum in Corpore Juris Hungarici, alterum in actis polonis sub titulo Acta Tomiciana editis VIII. 199—200.

nium regni legum rogatarum hæc erat summa, ut arctioribus circumscribatur potestas regia limitibus, et infracta olygarchiæ auctoritate latius se extenderet nobilium quoad res publicas auctoritas.

Validi ingenii excelsa consilia, fœdere fortuito cum studiis validissimæ ambitionis colligata, adversus ignavum Regem proceresque proprio amore constrictos, nobilibus gregalibus in obtinenda re, victoriam concesserunt. Fœdere tamen, quod VERBÖCZI et ZÁPOLYA iniere, rupto, Rege ac primoribus vires suas exerentibus primo statim velut impetu corruiit ædificium, quod non solido fundamento, sed arenæ erat superstructum.

Factio tumultuans, nullo habito respectu, quæ quinque condidere lustra, rescidit. Quod passim accidere solet, etiam nunc est factum; victrix reciproca actio nec talibus pepercit institutis, quæ apta idoneaque erant comprobata, nec illis quidem quæ conservare vel ipsius interfuerat. Nova rerum instauratio plene in effectum est deducta. Omnia qualia MATTHIA moriente fuere renovabantur. Quæque magnus hic Rex tribus decenniis sui regiminis ingenio ac robore, non sine magnis extorsit luctis, nunc sponte atque ad legum normam, natio arbitrio cessit LUDOVICI Regis. Domi forisque una erat omnium vox, comitia LUDOVICUM illimitata ornasse potestate.¹

Ast non patriæ salvandæ desiderium hæc inspiravit decreta, quibus dictatoria velut muniretur Rex in limine magni periculi, potestate; factiosi cujusdam artificii erant technæ.

Illimitata quoque hac potestate instructus, firmæ tantum voluntatis, magnive ingenii Rex valuisset lento gradu dilapsas ad ordinem revocare res. LUDOVICI Regis in manu, periculis non caruit tanta potestas; ad augendam potius inservivit rerum confusionem; eo magis, quum ipse porro quoque omnes abiciens curas consuetam triverit viam, Reginaque magis ac magis gubernacula capessiverit regni.² MARIA Regina bona animabatur voluntate, neque facultas illi deerat, qua marito in gubernando regno adesset, sed nec personas, nec rerum adjuncta exploratas habens, jura ac privilegia gentis parum æstimans, plures cavere haud potuit errores, quos Reginae, favore orbatæ populi, immo multorum obnoxia odio, severius imputarunt.

Maxima tamen quæ erat difficultas ex re promanavit pecuniaria. Magistratus rerum potitus, publicum ærarium vacuum, oneribus tamen gra-

¹ Legatus Poloniæ ita scribit: «Regiæ Majestati data est potestas ad gubernandum et providendum, prout suæ Majestati visum fuerit.» Austriacus vero in relatione sua ddtto 19 Maji (cujus anglicam tantum novimus versionem) ita ait: «The King has received irresponsible powers».

² Relationes Burgii 13, 19. Junii 1526.

vatum reperit. Quæ etiam concessa erant nova tributa post sex tantum menses solvi debuere. Quæ moram non patiebantur expensæ ab ipso regii thesauri præfecto, ALEXIO THURZO proprio tegebantur ære. Si curia regia defensionem regni serio etiam animo aggressa fuisset, nec apparatus tamen bellicos, nec arma coëmere potuisset.

Spes aliqua Roma illuxit. Pontifex, ex litteris BURGII ingens immingere intelligens periculum, secunda etiam vice urgentes dedit ad Principes Christianos litteras, quibus illarum opem denuo imploravit simul declarans, se pro bello parando 50 millia aureorum esse submissurum. LUDOVICO autem Regi potestatem fecit, ut possessiones Ecclesiæ tributo subjiceret, ipsosque templorum thesauros, bonaque Ecclesiæ venderet. Dum porro omnibus, qui cruce insigniti Turcis bellum forent illaturi, erratorum veniam concesserit, illos «qui amore proprio excoëcati» patriam defendere negligerent, poenis ecclesiasticis devovit. TOMORIUM «Romanæ Ecclesiæ supremi ducis» nomine et privilegiis pro imminente decoravit bello. Unaque BURGIO injunxit, ne loco suo abscederet.¹

Litteris ac dispositionibus Pontificis altero mensis Maji dimidio perceptis Romam prope Nuntius retulit, lubenti se velle animo deferre mandato pontificio, in Hungaria manere, simulque probare, sese non deficiente fortitudine vel promptitudine revocationem petiisse.

Die 21. Maji in conspectum senatus regni veniens, illas solum tradidit Pontificis litteras, quibus generatim auxilium promittebatur, 50 millium aureorum nullam faciens mentionem timendo, ne talis munificentiae actus sperato frustraretur effectu, nec datum exemplum inveniret imitatores.

Hac utebatur occasione, ut studium Pontificis, «quo regni suo fruentis præsidio curam ageret» laudibus efferendo, justa repellat indignatione injustos illos ausus, quibus ex parte aliquorum Pontifex ejusque Nuntius impetebantur. Calcaria addidit et Regi, ut quo citius ad castra se reciperet, et proceribus ut bello parando tertiam suorum impenderent bonorum partem.

¹ Ghinucci 25. Aprilis 1526. Roma Wolseyo ita scribit: «The Pope has determined to send 50000—60000 ducats, part of which he will provide, and the rest the Cardinals, and he lard a tax of a fifth of the revenues on the benefices in the States of the Church.» Campegius similiter 13. Maji Wolseyo ita refert: «The Cardinals are in great apprehension and have, at their own expense sent an aid of money.» Sanga 19. Junii in Angliam nuncium misit, Pontificem 50 millia aureorum jam submisisse. (Calendar of State Papers IV. I. 951, 952, 672, 1011.) V. epistolas. Clementis VII. ddo 25. Aprilis 1526. ad Reges Galliae, Angliae, Portugalliae apud Theiner II. 670. sqq. Bullarum et brevium Pontificis, quæ in Hungariam direxit, eiusdem temporis copias in archivo status Florentiae. Pars quædam, erronee annum habens 1523. in Actis Tomicianis lucem aspexit VI. 349—360.

Diu protracta consultatione, ita cancellarius Nuntio referenti respondit: «Suam Majestatem totumque regnum grato recipere animo nova documenta paternæ Suæ Sanctitatis sollicitudinis. Longi jam temporis constare observatione, inter omnes christiani nominis principes solum eminere Pontificem, qui consiliis pecuniisque regno huic adesset. Nil unquam in comitiis suam audivisse Majestatem quod Suæ Sanctitati vel ipsius Nuntio derogaret, nec tale quid eum æque tulisse; testatum se reddere omnibus, Nuntium Suæ Sanctitatis negotiis regni se nunquam immiscuisse, tantum Suam Majestatem monuisse, ut promovendæ regni salutis immemor nunquam existeret. Multorum in numero nunquam non inveniri quosdam præcipitis mentis, quorum effata magni haud essent facienda. Majestatem Suam rogare Legatum, velit, prout hucusque in futurum quoque operari, Suam vero Sanctitatem omnino sibi persuasum habere oportere, ipsius præceptis ac consiliis se prompte responsurum. Poscente necessitate ipsum Regem aciem ducturum, nil aliud esse in animo, quam vincere, aut gloriosam pati pro Deo, sanctaque religione mortem. Proceres et nobiles æque paratos fore totam suam facultatem et non tertiam tantum hujus partem offerendo, majorumque secutos exempla cum omnibus suis subditis ad castra convolatu-¹ros.

Splendida tamen hæc promissa irrita mansere. Adeo exhaustum erat publicum ærarium, ut vel cursoribus de viatico sæpe provideri nequireret, Nuntiusque aliquot florenorum hanc mutuam daret pecuniam.²

LUDOVICUS ergo Rex secunda Junii, quosque Buda habuit incolas ex proceribus Hungariæ exterisque legatis, congregavit. Mentem tunc suam aperuit, promptum se quidem esse castra petere vitamque discrimini exponere, sed nihil horum fieri posse æstimabat, quousque 30 millibus florenorum, quæ instruendis necessaria forent cohortibus, non potiretur. Auxilium et consilium petiit.

Rege sermonem claudente Pontificis Nuntius proprio aliorumque legatorum nomine hæc illi reposuit: «Nostrum, quum peregrini simus, haud esse Majestati Tuæ consilia impertire; nostrum tamen esse, eidem auxilio venire. Certiores nostros fecisse principes de illis, quibus Majestas Tua indigeat; eosque certo etiam, quæ ipsos oporteat, facturos.

Me vero quod attinet — ita sermo currebat — dum popularem

¹ Relatio Burgii 24 Maji.

² Relatio Burgii 5. Junii. Revera ex libro rationum regio patet, 12. Junii 32 florenos Nuntio fuisse resolutos, quos pro cursorum stipe prius dedit.

suum, Hungarumque me Domini Hungari semper æstimaverint, haud citra æquum justumque me agere, si consilia quædam subministravero. — Haud aliam prout res mihi patent, superesse videri viam sumptus necessarios comparandi: quam si procures ipsi sponte contribuant vectigalia. Exemplum daturus en! ipse quingentos offero aureos. Si sexaginta uno minus adhuc invenirentur tali sacrificio ferendo proni, pecunia Majestati Vestræ necessaria parata erit.»

Nobilis hæc animi verba applausu excepta fuere, cordaque præsentium haud leviter commota. In Archiepiscopum Strigoniensem omnes intentos fixere oculos, cui prima pro dignitate debebantur suffragia. Qui promptum se declaravit sex millium florenorum cuprum offerre unaque alia sexdecim millia oppignorando latifundia aliquot aliisque modis donare. Insuper mille pedites, quadringentosve equites in castra se adducturum spopondit.

Reliqui procures talem haud æmulabantur munificentiam; stipis enim oblatae summa non multum triginta millia excessit florenorum.

Tandem decretum est, universum populum sub armis vocandum, ipsumque Regem 2. Julii in Tolna castra fixurum, ut inde regni copias cum Turcis dimicaturas duceret.¹

Erecto animo omnes ex comitiis discessere. Domi properarunt procures, cohortes suas instructuri, armisque vernaculos munituri.

Curia tamem regia pristina inertia omnes disposuit res. Decem tantum post dies quæ expeditionem convocarent popularem prodibant litteræ regiae. Aerarioque regio vix aliquot inferebantur millia florenorum, quæ maxima ex parte antiqua consumpsere debita.²

Talia inter adjuncta regia legionis apparatus vix sperare potuit, Nuntiumque rogavit Rex, quatuor millia ut conduceret peditum.

Regi rogata præstare, dimidia pontificia stipe jam percepta, **BURGIUS** quidem non renuit, nonnihil tamen metuit, ne incassum darentur a Sacra Sede auxilia, natione ipsa in rebus comparandis cunctante; a Rege igitur promitti sibi voluit tum, si bellum revera non fuerit initum, ipsu data dandaque Sacræ Sedis subsidia restitutum.

Sentiens licet Rex, quantum acceptanda hæc illum humiliaret conditio, hæsitans quidem, sed tamen litteras signavit obligatorias. **HANNIBALEM** Carthaginensem, origine Cyprium, a cubiculis regiis Nuntius haud

¹ Relatio Burgii, 19 Junii.

² Plura notabilia hac in re habet liber rationum regius a. 1526.

modica instructum stipe in Moraviam misit, auxiliares ut conscriberet copias.¹

Potestate, quam Regi fecit Pontifex occupandorum templi thesaurorum, ille quidem continuo usus est. Die 17-o Junii decretum est, ut aureae argenteaeque supellectilis Ecclesiarum dimidia pars in monetam mitteretur, pecuniaque inde proveniens arcibus confiniorum muniendis banderioque regio colligendo destinaretur. Sed haud levi negotio res ista in effectum deducta; viris ecclesiasticis passim, aut patronis Ecclesiarum reluctantibus, vel sæpius quod accidit, redemptis exigua pecuniæ summa thesauris.

Ex illis etiam, qui confluxere, thesauris haud multos monetæ videre. Capitaneis, militibusque arcium confiniorum scripto dabatur facultas, ut quam a thesaurario regio frustra urgebant stipem residuam, ex occupatis, designatis in locis, Ecclesiæ thesauris sibi haberent. Hoc quoque respectu Archiepiscopus PAULUS TOMORIUS solus effulget, aulæ declarans regiæ, se thesauros Ecclesiæ mittendos minime esse accepturum, quum nulla illi adessent nummorum signatores, nec tales se posse invenire, quibus hos oppignorare valeret; conscientia quoque ipsius reprobrante thesaurorum Ecclesiæ acceptance.²

Sicque factum, quod occupati Ecclesiæ thesauri profligatam aerarii regii conditionem non multum juvarent. ALEXIUS proin THURZÓ, jam 32 millibus florenorum ex propriis in bonum commune impensis, die 9 Julii munere se thesaurarii abdicavit, hac imprimis ductus ratione, nolle se ullam suscipere in sese causam, si deficiente ope vel arx quædam confiniorum capta fuerit, vel alia adversa contingerint.

In tanto rerum discrimine Rex parem non inveniens, cui munus istud concrederet, nil intentatum reliquit, ut in officio thesaurarium retineret. Omnem ut auferat angori rationem, solemne Rex dedit diploma, singularem illam continens protestationem: «Non teneri ipsum ad ea facienda, quæ essent impossibilia . . . sed pro ratione vectigalium regni, propriorumque proventuum reipublicæ providendum esse.»³

Hungaria, discrimini obnoxia, quum propriis uti nesciret viribus, nec aliarum in Europa rerumpublicarum auxilium sperare potuit. — Vix erat,

¹ Relatio Burgii 13, 19 Junii.

² Relationes Burgii 18, 19 Junii. Regis exemplar ddto 17 Junii in archivo Cassoviensis civitatis. Minarum plenum regis rescriptum ad Capitulum Magnovaradiense v. apud Pray, Epistolæ Procerum I. 250. Rescriptum Regis ad Franciscum Batthiányi ddto 20 Julii in archivo Kőrmendi existenti. — Recipiendis ecclesiasticis thesauris destinatorum delegatorum stipendia in libro rationum. Cfr. Vita Pauli Tomori 57

³ Rescriptum regium ddto 9 Julii in originali archivum regnicolare hungaricum asservat.

qui frequentibus tum Pontificis, tum LUDOVICI Regis obtestationibus accenderetur, nec pauci dubia movere, utrum minantes, quos anno jam elapso audivere, nuncii solido niterentur fundamento.¹

CAROLUS V. Imperator, Andalusiae suavis in oris mente construens regni universalis vanam speciem, procul distantis vix meminit Hungariae. Unum quod egit, erat persuadere Pontifici, ut cogendas copias cruce signandas indiceret²

FERDINANDUS Archidux nullum non movit lapidem in comitiis Spirae, auxilium ut ferret Hungariae. Sero tamen, ad finem nimirum vergente Augusto, res tractabatur.³

HENRICUS VIII. Angliae Rex magnae distantiae propriique regni adiunctorum usus titulo prius declaravit, adiutorio se esse haud posse.

Postmodum tamen ipse et JOANNES III. Rex Portugalliae ampliore opem Hungariae ferendam Pontifici voverunt. Nullum tamen invenitur vestigium promissis suis ipsos stetisse vel pecunias revera pervenisse.⁴

Rex Galliae hostili erat in manu et licet Sultano belli inferendi auctor per se non exstitit, haud aegre tamen Galliae moderatores videre, Imperatorem ejusque socios omnem vim ac animum imminenti ex Oriente periculo propulsando adhibere esse coactos.⁵

Venetiarum respublica non pridem amico juncta Hungariae foedere arctam nunc fovebat cum Porta Ottomanica necessitudinem; litteras LUDOVICI Regis ne discutiebat quidem.

SOLIMANUS 23-o Aprili Constantinopoli movit, bellum Hungariae illaturus. Centum armigerorum millia, ter centena tormenta bellica exercitus numeravit, novis in via continuo auctus copiis. IBRAHIM, primam qui duxit aciem, ad Sophiam discessit, Savum trajecturus, Petrivaradinumque oppugnaturus.

¹ Carolus V. quoque in epistola sua, data Seville 15 Martii 1526 ad Archiducem Ferdinandum hoc dubium prodit.

² Instructio pro legato Bruxellis Romam misso, de die 11 Junii 1526. Collatio document. Bruxell. I. 135.

³ Calendar of State Papers 1100.

⁴ Litterae Henrici VIII. ad Pontificem 16 Aprilis 1526. (Theiner II. 669.) Spiselli, Venetarum legatus Londino scribit initio Julii de Rege Angliae «manda in Hungaria... octo millia.» (Maurinus apud Sanudonem.) Ghinucci 22 Junii Romae scribit Wolsey-o: «The pope... has been... Much comforted by The promptitude of the King! Gambara vero 6 Septembris Londino scribit Wolsey-o: Begs to send at once letters of exchange to Wallpwith order to hasten as much as possible. A King with all the riches that Henry has, Should not allow The Pope or The King of Portugal or The Imperial Diet to anticipate huis.» (Calendar of State Papers). Litterae Regis Portugalliae ad Pontificem ddto 17 Junii 1526. (Theiner II. 673.) Mercatores in Antwerp 26 Augusti scribunt, legatum Portugalliae in Hungariam proficisci, ut quatuor millia peditum conscriberet. (Calendar of State Papers.)

⁵ Hammer, Geschichte des Osmanischen Reiches, II. 45.

Quamprimum innotuit, hostem appropinquare, senatus regni id animo concepit, ut ad Savum primum tentaretur irruenti resistere hosti; datisque mandatis viceregem, pluresque ex praelatis, proceribus atque provincias jussit ut abs mora Petrivaradinum suas ducerent copias, junctique TOMORIO extremos regni peterent terminos.¹

Aliter tamen, ut erat dispositum, actum. Plures vel nunc quoque ab illis, quos legionum suarum exigeret instructio, abhorrebant sumptibus. Periculum reapse adesse haud admittentes, Sultanum Savum trajicere vix ausurum sparserunt. Regni ipse vicerex non modo ad defensionem regionis fluvii Savi non properavit, sed Budæ initio Julii etiam hæsit dicendo, se non cum alio, quam qui dignitatem deceret ipsius, exercitu castra posse metiri.

TOMORIUS summe indignatus amaro animo suas scripsit epistolas. Cavillans Regem ita quærit: «Forsitan adhuc credit illis Maiestas Vestra, qui ad caput se obligarunt, quod Cæsar (Sultanus) non veniet.» Exacerbatione sua arreptus, in sequentia prorupit verba: «Terra est commota et fugit cum fletu et ululatu, non habet protectorem; ut cum pace dicam, non habemus Regem, nisi Cæsarem, quem Deus demergat in profundum.» Consiliarios vero minis objurgans illius admonet sortis, quæ illos maneat, quorum culpa regnum esset perituum.²

Interim sultano ita jubente, dux Albæ-Græcæ (Belgradi) Savum trajecit ponte. Magnis imbribus initio Junii fluvius inundans cœpta opera magno affecit damno.

Savus — ita BURGIUS — memor est officii quo fidelis custodis instar terminos regni haberet defendendos. Deus Magnaque nostra Domina, cuius patrocinio regnum gloriatur, nobiscum certant.»³

Altero mensis Junii dimidio pons tamen confectus erat, summusque dux IBRAHIM primum agmen quadraginta millium armatorum traduxit.⁴

Totum exinde regnum hostibus patuit. Qui viam illis clauderet exercitus deerat. Præsidia vero confiniorum, quæ impedimento iisdem essent, tali haud erant instructa ratione, ut longiori resistere valuissent tempore.

¹ Erogationes in libro rationum a. 1526. diebus 16. et 22. Julii.

² Tomorii epistola, quæ caret die adscripta, relationi Burgii Romam missæ adclusa. (In Archivio Vaticano.)

³ Relatio Burgii 24-a Junii.

⁴ Relatio Burgii, 30. Junii.

Aliquot supra Taurunum miliaribus arx Szalankemen, Romanis Rittium, ad incitas erat redacta, dispersisque habitatoribus custodibus caruit. Superius, Tibiscus ubi Danubio influit, Titulium situm erat, huic duos præficit Rex duces, sed absque pecunia et armis; Nuntius Pontificis mille quingentis illos instruxit florenis, centum ut possint conscribere pedites; parva hæc acies exeunte jam Junio, suprema prope hora, illuc pervenit.¹

Principalis tamen arx Petrivaradinum erat, quam capta Alba-Græca januam censuere regni. Præcipiti ducentos pedes alto promontorio Fruska insidet. Latoque Danubius orbe illi circumfunditur. Quo tempore ejus supremum tenuit imperium TOMORIUS totus in eo erat, ut bene muniret arcem, quam prætorium velut sibi esse voluit. Fortissimo duce GEORGIO ALAPIO mille ibidem reliquit armigeros, dum ipse e conspectu, altera Danubii in parte, pedem fixit.

IBRAHIM, quem magnus in Danubio sequebatur navium comitatus, 12-o Julii Petrivaradinum appulit, statimque obsidioni se accinxit.

Budæ gaudio exceptus nuntius, Sultanum arcem prius velle oppugnare, nec statim contra metropolim exercitum ducere. Sic parandæ defensionis adhuc supererat tempus. Re sane vera ea nunc demum instabant temporis momenta, quibus animi arderent, calorque spei corda foveret. BURGIIUS 18-o Junii Romam retulit Regis declarationem, se quocunque in casu, vel unica indutum tunica in castra descendere paratum esse; hoc quoque nuntiat, proceres etiam, prælatos cumprimis summo studio officiis suis respondere. Octo post dies ita scribit: «Spem mihi aliquam infundi, quum Hungaros cerno omnes, parvos et magnos, patriæ defensionis æquo esse intentos animo. Si quæ præter bonam voluntatem, bellum requirit suscipiendum adessent omnia, victoriam certo sperandam!».

Initio tamen Julii fervor paulatim decrevit. «Nihil—ait—nec pecunia, nec naves, nec bona consilia, nec ordo habetur. Nullum malo esse remedium tristis video; medici mea est sors, qui spem omnem salutis infirmi abjiciens, illum quæ mavult concedere indulget, naturæ relinquendo, si quæ possibilis foret, sanationem. Mihi quoque, solutis copiarum Pontificis stipendiis, hæc unica supererit spes: «Fors Deum regno huic adfuturum!»

Circa finem tamen mensis magis secunda erat ejus de rebus opinio. Turcis lento tantum gradu procedentibus haud impossibile illi visum est

---

¹ Relatio Burgii, 16. Julii.

Sultanum nonnullas tantum occupare velle arces, vereque proximo bellum continuaturum.¹

Tunc Budæ duo millia solum collecta erant peditum, quorum alteram partem Nuntius conduxit. AMBROSIUM SÁRKÁNY, supremum comitem Posoniensem, Rex delegavit, ut hos TOMORIO adduceret, ac ei insuper decem millia aureorum mutuo accepta transmisit.

Nimium sero tamen auxilium advenit. Dumque TOMORIUS, pugnam committere non ausus, in arcem Bács se recepit, auxiliares expectatum copias, Petrivaradinum post fortissimam duarum hebdomadum defensionem, 28 Julii, eodem ipso die, quo Sultanus Petrivaradino appropinquavit, arx deditione capta est.²

Rex interim præcipitato quodam æstu apparatus instruxit, quibus castra peteret; Nuntium vero pontificium iter una secum parantem rogavit, ut Budæ commoratus militem stipendiis pontificiis legeret. BURGII cessit precibus atque compositis rursus sarcinis, nervos omnes intendit, ut Regem quam optime instructum viæ committeret; inter alia decem tormenta bellica comparavit eaque Regi dono dedit.

Die 20. Julii Rex LUDOVICUS in prima quatuor millium armatorum acie conspicuus, Buda movit. Procerum, provinciarumque exterarum copias auxiliares tempestive sibi juncturus, lentis processit itineribus. In oppido Érde, urbi suæ principi vicino plures dies subsistens, mox prætorium Ercsinii fixit. Hic eum Episcopus Bosnensis convenit, qui nomine TOMORII consuleret satius esse: ut, nisi ad Petrivaradinum obsidione eximendum suppetias confestim mittere valuerit, pacem potius ab Imperatore Turcarum, pacto etiam annuo tributo, flagitaret.

Proceres tamen e regio comitatu contradixerunt, quum præviderint nobiles gregales, ob pacem huiusmodi vilissimam vel ipsum Regem perduellionis postulatuos, turbasque hinc exortas patriæ exitiosiores fore ipsis hostibus.

Consultius itaque videbatur ut vicerex iter præciperet jungereturque TOMORIO, dum Rex aciem ulterius promoveret atque aperto Marte cum Turca congrediretur.

Paucos post dies, 4. Augusti in castris Pakiensibus Regi nuntius allatus est de expugnato Petrivaradino. Tunc ille præcones quaquaversus citato

¹ Relationes Burgii, 18., 25. Junii, 10., 13., 16. Julii.

² Relationes Burgii, 26., 31. Julii, 3., 5. Augusti. Fontes Turcici apud Hammer, Geschichte des Osmanischen Reiches, II. 50.

cursum mittere, proceribus imperare, suos ut quisque vernaculos (jobbationes) armis instructos absque mora Tolnam expediret.

Nunc demum praelati primoresque regni ad castra sensim convolarunt; inter primos: GEORGIUS ZÁPOLYA frater vajvodæ (prætoris Transsilvaniæ) PAULUS de VÁRDA Agriensis, et FRANCISCUS PERÉNYI Magnovariensis antistites.

Nuntius interea Papæ contentis viribus milites conscribendi negotium aggreditur; ac quamvis haud exiguum sit expertus difficultatem, quod nec milites nummos acceptarent Italicos, nec rerum fiscalium administri aureos Hungaricos mutuo suppeditarent: brevi tamen labor vicerat improbus. Jam 31. Julii 2000 peditum, totidem 3. Augusti Buda in castra direxit, persoluto iisdem in antecessum trimestri stipendio.¹

Res omnibus fuit exploratissima, cohortes pontificias præ cæteris et lectis viris et apparatu eminere. Plures procerum palam dictitare: «Patriam ab uno Papa servari, ni ipse fuisset, jam dudum eam perituram!»²

VIII.

In castris jam Tolnensibus de acie instruenda consultatum. Plurimis visum est, ut Rex ad flumen Dravum contenderet, ibi proelium cum SOLIMANNO tentaturus. Hostium robur flocci habere, exaggerare suum. «Putant volare se posse, alis nimirum destituti!» sic illos BRODARICIUS vellicat utque cautiores essent hortatur, una consilium impertit, Rex ut Tolnæ resideret, dum vicerex ad Dravum descenderet. Regi hæc placere sententia, illudque secum volvere secreto consilium: ut quum jam spes Turcam a Dravo rejiciendi evanuerit, ipse certe in Croatiam transmitteret, ibidem in propugnaculis Austriaco milite muniendis salutem quæsiturus.³

Ast assessorum nemo BRODARICIO hac in re adstipulabatur. Rex proinde procerum suffragia de vicerege ad Dravum expediendo, non alia obtinuit conditione, quam ut et ipse paucos post dies eundem subsequeretur.

Viceregi tamen ne hoc quidem pacto imperata exequi licuit. Proceres nimirum nobilesque ejusdem auspiciis designati declararunt, se priscis fretos privilegiis, nonnisi Rege ipso duce hosti obviam ituros. Rex in frequenti

¹ Relationes Burgii de 26. et 31. Jul. item 3. Ang.

² Relationes Verzelii ad Sadoletum Buda. de 26. Julii.

³ Rex hocce propositum secreto nunciavit Nuntio. Relatio Burgii de 5. Augusti.

senatu, ubi de hoc agebatur, subito in iram versus: «Video, inquit, ego unumquemque capite meo excusationem et salutem capitis sui quærere. Ego personam et caput meum ideo in hæc pericula adduxi, ut illud pro hujus regni et vestra salute omni fortunæ discrimini objicerem. Ne quis igitur sit, qui possit excusationem aliquam suæ ignaviæ capite meo prætere, neve possit aliquid mihi imputari: ibo ego, Deo optimo bene juvante, cras vobiscum in persona, eo, quo alii sine me ire nolunt!»¹

Rex altero jam die, qui fuit 14. Augusti, Tolna excessit Dravum versus, cujus ulteriorem ripam eodem fere tempore SOLIMANNUS occupaverat.

BURGIUS interea Budæ anxia mente præstolabatur nuncios de hostium progressu et de rebus in castris regiis gestis, quos dein ille crebro Romam retulerat. Jamque præ sollicitudine impatientiaque vix compos sui, decrevit castra petere, quo ideo etiam ire placuit, ut stipendiarios pontificios lustraret perque seipsum cognosceret, num omnibus necessariis essent instructi. Ast proceres Budæ residentes contradixere profectioni, hoc etiam usi argumento: fore, ut in castris pecuniæ ab ipso iterum peterentur, quas si recusasset, injurias fors a gregalibus maleque feriatis nobilibus sibi esse devorandas. Hoc igitur consilium missum fecit et Reginæ MARLÆ latus porro stipavit.²

Rebus ita constitutis nil ultra abitum ex Hungaria moliebatur. — Ineunte Julio siquidem postremo a Pontifice relegationem petiit, quod nimirum in Hungaria nihil amplius obsequii præstare valeret, periculumque subiret, ne aut a Turcis, aut certe ab ipsis factiosis Hungaris capiatur.³

Triduo post nihil aliud porro flagitat, nisi ut Pontifex sibi uni relinquat pro rerum adjunctis sive perdurare, sive discedere; affirmat item, se nulla habita discriminis ratione, ea esse acturum, quæ honor S. Sedis «hujusque regni infelicissimi salus» poscerent; permansurum se durante bello a Hungaris suscipiendo; contra ruptis moris Romam reversurum,

¹ Ita narrat Brodaricius. «De conflictu Hungarorum cum Turcis ad Mohach, in quo rex eorum Ludovicus II. cum universo exercitu interiit, verissima historia Stephani Broderici Episcopi Sirmiensis», Sigismundo I., Regi Polonorum, ab auctore ipso missa, in lucem a Matthia Pyrferio Silesio edita Cracoviæ, anno 1527. E codice deinceps haud bonæ notæ a Joanno Sambuco, appendici, quam Antonii Bonfinii Historiæ Hungariæ addidit, subiecta. (Basileæ 1568.)

² Relatio Burgii de 13. Aug. qua meminit sibi non plus superesse stipis, quam quod militum pontificiorum stipendiis uno mense suppeteret. — Verzelius quoque scribit eodem die (13. Aug.) Burgium post aliquot dies in castra abiturum.

³ Relatio Burgii de 10 Julii.

quodsi turbæ in regno moverentur, aut copiæ Hungariæ fuga dilaberentur.¹

Post tres rursus dies expressis verbis rogat, ne ante finitam expeditionem revocetur.²

Sibi enim persuasum fuit, multum se rei christianæ Hungariæque profuturum, si permanserit. — Recensitis siquidem, quæcumque sive in milite conscribendo muniendisque regni finibus egerit, sive suppetiis per Bohemiam collectis curaverit, subjungit: «Quodsi Hungariam hoc anno incolumem esse contigerit, Sanctissimum Dominum suo velut jure gloriari posse, eandem unius ejusdem auspiciis salvatam!»³

Ast quamquam BURGIIUS pro sua temperantia soli Pontifici laudem adscripserit, JOANNES sane VERZELLIUS, SADOLETO consanguineus, quum stipendia pontificia Budam ferret, ibique BURGII solertiam præsens spectaret, litteris Romam datis certus affirmavit: «Nisi hic adesset BURGIIUS, Turcam Budæ jam futurum!» Admirabundus extollit ejusdem tam indefessam industriam, quam prudentiam illam et dexteritatem facillimam, cujus ille inter agendum cum Hungaris dederit specimina. Pontificem — asserit ille — vix invenire potuisse virum, qui ei subrogaretur, Hungarosque tam commode tractaret, ac ipse BURGIIUS; eum solum pro se, plura decem aliis agere; jam consilio et arte, jam etiam illecebris ac minis finem sibi propositum gnaviter assequi. Velle se igitur rogatum habere Papam, ne eum revocaret.⁴

Antequam tamen hæc relatio Romam pervenisset, Pontifex purpuratorumque collegium annuebant repetitis BURGII precibus, ipsique potestatem faciebant: ut quum Hungariæ — prout ipse retulerit — prodesse haud ultra valeret vitæque pateretur periculum, reverti inde liceret.

Una rem ita instituerunt, ne discessio ejus aut fugæ, aut negligentiae in regno tuendo labe macularetur. Primis igitur litteris Pontifex eidem mandat transitum in Poloniam ad suppetias Hungariæ corrogandas; alteris rursus præcipit, ut quum «in negotiis S. Sedis maximi momenti» ipso industriaque ejus opus Romæ esset, confestim huc tenderet.⁵

¹ Relatio Burgii de 13 Jul.

² Relatio Burgii de 16 Jul.

³ Relatio Burgii de 16 Jul.

⁴ Relationes Verzelii de 22 et 26 Julii; item de 13 Aug.

⁵ Constat ex relat Burg. de 20 Aug. ipsius prudentiæ relinqui aut Poloniam petere, aut Romam reverti. (Utut Burgius in relat. de 12 Mart. agit de itinere Polonico suppetiarum causa.) Ejusdem epistolarum 27 Jul. exaratarum unam vide in «*Palermo Nobile*» (Palermo 1657. III. p. 47.) «Accidet nobis in præsentem ut propria nostra et Sedis Apostolicæ maximi momenti negotia hic tractanda sint, in quibus persona et opera sua potissimum est necessaria. Quare mandamus tibi ut . . . cum

Sed quum hæ tandem litteræ 19. Augusti Budam perlatae essent, certum jam fixuumque fuit permanendum esse. Gratis igitur Papæ ac purpurato senatui impense pro paterna hac in eum sollicitudine actis, declarat: se quidem, quum exercitus Turcarum prope jam incursaret, nec in Poloniam, nec in Urbem abiturum, sed belli expectaturum eventum; sibi quidem ob oculis versari periculum ab ipso fors subeundum, præsertim quod vulgo jactitetur thesauros ab eo recondi; attamen quum de honestate agatur, nullum se formidare exitium.¹

Procurator quoque pontificius BURGIO necessarius, Romam refert, illum donec aliquid spei superforet, ne latum quidem unguem e regno discessurum; quin Regi post saniora consilia proelium subituro, præsto fore, probaturumque Pontifici ac purpuratis patribus, quam lubens vitam suam suaque omnia ille devoverit.²

Ast res præter expectationem in præceps actæ, hoc ejus consilium irritum fecere.

Eodem nimirum die, quo BURGIIUS generosæ mentis propositum Papæ retulerat (20. Augusti) copiæ SOLIMANNI per pontem Eszekiensem Dravum trajicere coeperant; utrumque exercitum pauca passuum millia sejungebant.

Quumque nunc demum gens fati imminentis plene conscia, alacr devotoque animo ad tuendam patriam sese accingeret; quumque copias undequaque confluentes ardores incederent martii: BURGIIUS quoque meliora speravit!

Die 25. Augusti refert, Regi post cohortum in itinere constitutarum adventum, 50,000 armatorum præsto fore: «Si numerum spectes, copias Hungaras esse quidem exiguas, sed spectata eorum fortitudine causæque propugnatae honestate, spem affulgere lætissimam. Pugnam vitari haud posse. Litteris proximis se vel de patria libertati asserta vel profligata relaturum.»

Ast hæc quoque ipsum spes fefellerat. Rex enim, non expectatis quæ in via essent, legionibus, acceleravit proelium acceptavitque.

Bello supremos imperatores præfecit PAULUM TOMORIUM et GEORGIUM ZAPOLYAM tetrarchæ Transsilvaniæ fratrem. Renuere ambo. Antistes animo sane dejecto: «Se pauperculum esse monachum (ait in senatu

---

¹ bona Regis venia et gratia illico ad hanc almam Urbem te conferas, et coram nobis sis, quod magno cum desiderio a te expectamus.»

² Relatio Burgii de 20 Aug.

³ Relatio Verzelii 19 Aug.

militari) tantæque, quæ nunc appareretur expeditionis ignarum; sibi perinde esse, etiamsi capite plectatur a regia Majestate, dummodo tali ne opprimatur officio, quod vires longe superaret!»

Utrique tamen decretis Regis procerumque cedendum erat. Primum igitur quod agerent fuit stationem copiis contrahendis hostique excipiendo commodam metiri. Peropportuna videbatur vastissima illa planities, quæ ad Danubium prope civitatem Mohács distenditur. Huc igitur descenderat Regis exercitus.

In castris sensim impatiens pugnandi ardor coecaque confidentia prævaluit. Fugitivi nimirum et exploratores referebant, Turcarum tercentena millia majorem partem sentinam esse plebeculæ, armatum vero vix decimum quemque aut vigesimum; tormenta porro bellica Italis Germanisque concredita, qui in momento discriminis missiles globos in Turcas ipsos essent vibraturi.

Hi nuntii faciles patulasque aures nacti sunt. Milites Hungari victoriam jamjam animo præcipientes instabant, ut hosti obviam mitterentur. TOMORIUS ipse hisce fidebat nuntiis atque de excitatis militum mentibus fausta quæque ominabatur.

Et quamvis 28. Augusti copię vix duodetriginta æquarent millia, censuit tamen, ut non expectatis JOANNE ZAPOLYA, CHRISTOPHORO FRANGEPANO et auxiliariis Austriæ, Bohemiæque phalangibus, pugna continuo periclitaretur.

Persuasum enim habuit audacem impetum animorumque fortitudinem tantum valere: ut victoriam in tuto collocarent, ac prima jam incursione eaque validissima de pugna decernerent.

Hoc idem consilium reliquos quoque occupavit duces, quum demum 29. Augusti, qui dies erat Mercurii, orto jam sole acies instruxerint. Ea fuit cura potissimum, ut exercitus longe productis alis in hostem irrueret atque per omnes simul ordines instauraretur proelium.

Devexo jam sole, in collibus inter occasum brumalem meridiemque spectantibus prodire Turcae. In castris tunc Hungaris litui increpare, TOMORIUS toto exercitu hostem invadere, atque legionem Rumeliæ supremo duce IBRAHIMO, brevi vehementissimoque congressu fundere. «Hostem fugere! vicimus!» clamitare Hungari. Tum Rex una cum antistitibus proceribusque, latus ejus cingentibus, aciem alteram in hostem promovere. Quum tamen illius cunei vix 10—20 passus distarent, ordines eorum bifariam pandi, plura tormentorum missilium centena, sclopetorumque totidem millia ignes mortiferos in Hungaros evomere; horumque acies

præ nimia globorum vi inclinari atque in extremam stragem et conturbationem proruere. Pars fortiter dimicando ad SOLIMANNI usque tentoria penetrare, ibique innumera hostium mole oppressa, nobili letho occumbere.

Pars altera fugæ salutem committere. Vix sesquihora pugnatum est. E decem antistitibus septeni, quos inter primi Archiepiscopi Strigoniensis ac Colocensis, in campo gloriosa invenere sepulcra, quæ plurimorum procerum ac viginti fere millium heroum circumdederunt corpora. Sic illi cruoribus generosa morte profusis, lustravere negligentiae suæ culparumque labes.

Rex fuga quidem se primum eripuit, ast quum rivulum Csele trajiceret, lassato jam equo, ripamque ulteriorem incassum carpere nitente, præceps cecidit et limosis aquis suffocatus est.¹

Cladis hujus nuntius altero die concubia nocte Budam perlatus est. Orator pontificius eadem adhuc nocte Reginam comitatus iter aggressus est. Per aliquot dies Posonii moratus, hinc medio mense Septembri discesserat.²

Valedixit regno, cui servando sese labore impenso devovit. Labor ejus hic incassum quidem cecidit, pietas tamen Hungarorum perennem ipsi memoriam consecrabit.³

Hac ætate Europa, qua late patet, turbatissimam et plane dissolutam præ se ferebat speciem. Institutorum mediæ — ut aiunt — ævi passim evanescit vis illa ad mentes moresque regendos olim apprime efficax. Studia consiliaque autem, novæ huic ætati mox dominatura, nondum firmis invaluerunt formis. Populi sensim laxare reipublicæ, in ordines statusque dispertitæ, vincula, atque muros diversis civium classibus interpositos destruere; eodemque tempore, quum magnis velut gressibus ad perficiendam vitæ conditionem assurgunt, contra auctoritatem Ecclesiæ Catholicæ, certissimæ tot sæculorum ducis, bellum movere acerbissimum.

¹ Solimanus Mohácsio ingressus est urbem regni principem, quam nullo repugnante occupavit. Post hæc, quin arcem ullam obsedisset vel ditionem occupasset ullam, 12. oct. regnum vastatum directumque reliquerat.

² Cladem Nuntius 3. Sept. Posonio Romam significavit. Scribit se jamjam abiturum, rogante Regina aliquot diebus ibidem substitutum. Joan. Verzelius Vienna 6. Sept. scribit ad Sadoletum, Burgium 30. Sept. jam in Italia constitutum relationem misisse. Refert se suosque boni privati majorem partem Budæ amisisse; quin Budæ, Posonii et Viennæ vitam etiam sæpius periclitatam.

³ Burgius Romæ adveniens 23. oct. 1526. a Pontifice eximio cum favoris testimonio Sedis Apost. Commissarius generalis creatus est ad seditionem Colonnarum debellandam. Proximo anno 19 Mart. 1527 iterum in Hungariam Nuntius missus est. 1529 in Sicilia legatione functus est; — Subsequente anno in Angliam deputatus tractavit cum Rege Henrico. Hinc redux natalem solum invenit, atque successor Clementis P. VII. altera vice eum legatum constituit, quo officio usque ad fata suprema (1538) defungebatur (V. Palermo Nobile Pars III. Degli Annali di Don Agostino Inveges. pag. 47. seq.)

Ex hisce temporum adjunctis sua sponte sequebatur, ut mala diuturna veluti labe exulcerata, violento nisu proruperint, vis vero resistendi adversus externos impetus sensim evanuerit; generosa dein etiam præclara quæque audendi voluntas tepuerit; proque imperio, ruptis æquibonique repagulis contenderit indomita dominandi libido!

Dum URBANUS P. II. tanta adhuc valuerit auctoritate, ut sanctissimi illius consilii, liberandi natalis sacrosanctæ Crucis soli gratia, cuncta Occidentis regna Christiana, in remotissimas Orientis plagas velut transjece-rit; en successores ejus vix jam principes populosque inducere valebant, ut ad prohibendos Turcicæ gentis diffusos quaquaversus triumphos, vires nervosque nonnihil contenderent!

Quin, proh dolor! indigni istorum majorum, sub fulgentissimo Crucis labaro militantium nepotes, ipsorum Christiani nominis hostium capitalium opem, in mutuam perniciem implorare haud verebantur! Sic Cæsar MAXIMILIANUS Portam — ut aiunt — Ottomannicam in Venetas lacessere; sic FRANISCUS Rex Galliæ, acies SOLIMANNI contra regna CAROLO V. fœdere sociata dirigere; sic respublica Veneta tyrannis Turcarum familiaritate juncta, SOLIMANNO de clade Mohacsii nobis illata bene precari!¹

Fatiscens hoc boni communis salutisque Christianæ studium mox rei publicæ excipiebat proditio atque patriæ amoris oblivio. Protestantes Germaniæ, partem patriæ Regi Gallorum offerre mancipandam; Galliæ vero heterodoxi — Hugenotti — Germanas Anglicasque suppetias solum natale inferre; Italia denique externis principibus dominandi cupidis cedere victima!

Igitur non in Hungaria sola, sed similis per Europam fere totam eademque virium virtutumque labefactatarum corruptela!

Itaque scriptor rerum tunc gestarum suo velut jure quæsierit, num gentes, quas excisa Hungaria, Europæ servandæ mansisset triste negotium, eidem pari vacaturæ essent industria, qua Hungaria post expugnatum Byzantium, reapse perfuncta sit?

Quum enim populus barbarus — Turcam nomino — nativa quadam vi pollens, imperium Græcorum lenta tabe sensim consumptum lethali demum vulnere prostravisset Hungariamque impetivisset: hoc sane regnum haud magis periculo huic præcavendo par fuit, tamque parum Europæ auxilium expectare potuit, quam olim Byzantium!

Et tamen gens Hungara, utut Turcis tum jam civilis etiam imperii

¹ Instructio Ducis Venetarum Oratori ad portam Ottomannicam, 1. Octobri a. 1526. data, in Tabulario Veneto.

incremento auctis et solidatis obnoxia, non ideo extremæ cladis tumulo oppressa omnino periit.

Tenacissimo etenim indolis suæ nativoque vigore æque ac spei inconcussæ meliora fata præcipientis, mira potentia, armorum quoque suorum fortitudine numquam hebetata, artisque suæ politicæ incruentis triumphis: e tumulo hocce sese eripuit.

Fatendum igitur exiguum hanc gentem in servanda Europa, christianaquæ humanitate vindicanda haud exiguas habuisse partes, et sperandum, Dei O. M. auxilio porro quoque habituram!

